لـــوړو زده کـــړو وزارت
ننګرهـــــار پـــــوهـــــنتون
عامه اداره او پالیسی پوهنځي
انـــــکشاف مدیریت څـــــــانګه

بریښنایي حکومتولي او د خدماتو پر وړاندې کولو يې آغیزې

(د لیسانس دورې پایلیک)

Ketabton.com

ترتیب کوونکې: زین نورین « نیازي »
لارښود استاد: پوهندوي دوکتور فاروق جهان « مخلص »

کال: ۱۴۰۲ لمریز

(c) ketabton.com: The Digital Library

بسم الله الرحمن الرحیم

(c) ketabton.com: The Digital Library

مننلیک

د لوی او سپیڅلي خداي تعالی په نامه!

لکه څرنګه چې د لیسانس دوره د یوې لیکني په بشپړېدو سره پای ته رسیږي، ما هم خپل مونوګراف او لیکنه (بریښنایي حکومتولي او د خدماتو پر وړاندي کولو یې آغیزې) تر عنوان لاندې بشپړه کړې، نو په لومړي قدم کې له خپل قدرمن لارښود استاد پوهندوی دوکتور فاروق جهان « مخلص » څخه د زړه له تله مننه کوم. چې د معنوي ځواک سربیره یې سپیڅلي مینه راسره شریکه کړه ګران استاد ته په راتلونکي کې د الله "ج" له لوی دربار څخه د لابریاوو او خوښیو غوښتونکی یم.

په دوهم قدم کې د عامه ادارې او پالیسی پوهنځی له ټولو قدرمنو استادانو څخه نړی مننه کوم چې په څلور کلنه تحصلي دوره کې یې راسره نه ستړي کیدوونکې هلې ځلې کړي دي.

په دریم قدم کې له ګرانو او نازولو ملګرو څخه هم نړی مننه کوم چې تل یې د زده کړو په برخه کې راسره مرسته کړې او خپلې تجربې یې راسره شریکې کړي دي.

په درنښت

زین نورین « نیازي »

(c) ketabton.com: The Digital Library

ډالۍ

د لیسانس دورې پای لیک مې خپل پلارجان او خوږې مورجانی ته ډالی کوم، چې د زده کړې او تربیې لومړني استادان مې دي، او تل یې خپلو زده کړو ته هڅولی یم ، انګیزه یې راکړې او د خپلو تناکو اوخولو تویولو له امله یې د درس سربیره همت هم راکړی.

په دوهم قدم کې مې خپلو زړه ته رانیږدي ورونو او خویندو ته ، چې تل یې زما فزیکې او معنوې ملاتړ کړی او په هر ډول شرایطو کې یې زه خپل تحصیل ته هڅولی یم، وروسته خپلې میرمنې ته چې زما د پرمختګ په پار یې په ځان ډیرې ستونزې وګاللې او بیا د علم او پوهې ټولو مینوالو ته ډالۍ کوم.

زین نورین « نیازي »

(c) ketabton.com: The Digital Library

تقریظ

د ننګرهار پوهنتون د عامه اداري او پالیسۍ پوهنځي محصل محترم زین نورین « نیازي » چي مونوګراف موضوع یې (بریښنایې حکومتولي او د خدماتو پر وړاندي کولو یې آغیزې) ده، د خپل توان،امکاناتو او استعداد مطابق په نوموړی موضوع کې مونوګراف په درسی حال کې تکمیل کړه. چي په نوموړی موضوع کې پدې وخت کې د موضوع اړونده کتابونه او ماخذونه ډیر محدود دي. د معزز محصل زین نورین « نیازِي » کورنۍ ته د مونوګراف د لیکلو او فراغت مبارکی وایم. او په آینده کې ورته د الله متعال څخه افغان ملت او دولت ته د مزید خدمت کولو توفیق غواړم.

په درنښت

پوهندوي دوکتور فاروق جهان « مخلص »

د عامه ادارې او پالیسۍ پوهنځی استاد

(c) ketabton.com: The Digital Library

لنډیز

حکومتولي د هغه پروسې څخه عبارت ده، چې موږ یې په ټولیزه توګه د ستونزو د حل لپاره استعمالوو او د خپلې ټولنې اړتیاوې پورې پوره کوو. نو ځکه حکومتولې یوازې د حکومت د کړنو څخه بحث نه کوي، د کومو په واسطه چې حکومت خدمات ترسره کوي.
حکومتولي موږ ته د حکومت د هغو کړنو او تشویقونو په اړه هم بحث وړاندې کوي، د کومو له مخې چې حکومت د مدني ټولنو برخه اخیستنه په حکومت کې او د خصوصي سکتور کارونه منظموي. دارنګه حکومتولی د دې دواړو سکتورونو د کړنو له ارزیابی او کنټرول څخه ، چې د حکومت په واسطه ترسره کیږي هم بحث کوي.
حکومتدارۍ یو پیچلی مفهوم دی، په کوم کې چې د دولت ساختماني جوړښت یا تشکیل، د پریکړې نیولو پروسه، د عملي کولو ظرفیت او دارنګه د خلکو او د حکومت د مامورینو ترمنځ اړیکې تر بحث لاندې نیول کیږي.
خدمات هغه پیژندل شوي کړني دي، چې د مشتریانو دضروریاتو د پوره کولو لپاره وړاندې کیږي، یا خدمات هغه کړني، ګټې یا رضایت دی چې د تولید د عرضې لپاره ترسره کیږي، یا هغه کړني دي چې د تولید د لیلام سره ارتباط ولري.
بریښنا یې حکومتولي د خدماتو پر ارایې باندې په مستقیم ډول سره اړیکه لري، دولتونه اوس کوښښ کوي چې د ښې حکومتولی معیارونو ته د بریښنایي حکومتولی په مټ سره ورسیږي. ځکه بریښنایي حکومتولي هغه څه دي چې دولتونو ته د خدماتو د وړاندې کولو اسانه لارې وړپه ګوته کوي. بریښنایي حکومتولي د خدماتو د ترسره کولو په برخه کې ډیره ګټوره او آغیزمنه ثابته شوې ده.
د بریښنایي حکومتولی پر مټ د خدماتو په ارایه کې شفافیت رامنځته کیږي، د وخت سپما رامنځته کیږي، ښاریانو خدمات پر مناسب وخت باندې سرته رسیږي، د دولتونو او افرادو سره د اقتصادي سپما په ترسره کولو کې کمک کوي. خلکو ته د ژوند په مختلفو ډګرونو کې مختلفې اسانتیاوې برابروي. د بریښنایي حکومتولی په واسطه د خدماتو آرایه په ښه ډول سره مخته ځي او د ښاریانو او مشتریانو رضایت ترلاسه کیږي.
خلک د بریښنایي حکومتولی د مختلفو ابزارو څخه د مختلفو هدفونو لپاره استفاده کوي. لکه د زده کړې لپاره، د تجارت او کاروبار لپاره، د امنیت او حفاظت لپاره، د معلوماتو د ترلاسه کولو لپاره، د دلتونو د عمومي ګټو د ترلاسه کولو لپاره، د وظیفي ترسره کولو او پیداکولو لپاره همدارنګه د دولتونو لپاره د شفافي رایې ورکوني او داسې نورو مواردو لپاره بریښنایي حکومتولي د وسایلو څخه استفاده کوي.
خلک اوس دې ته اړ نه دي چې د یو کوچني کار لپاره دکاغذ پرانی سیستم مخته یوسي. ځکه چې د کارغذ پرانی یا بیروکراسی مخکینی سیستم د خلکو وخت مصرفوی، مشکلات یې پیداکول او دزیات فساد لامل کیدل، خو د ۱۹۹۰ څخه وروسته دولتونو په ډیرې چټکی سره د بریښنایي حکومتولی په لوری ګام ایښی دي او د زیات هلو ځلو څخه وروسته اوس د بریښنایي حکومتولی د ابزارو څخه په استفاده اوس دولتي او شخصي خدمات ترسره کوي چې د پخوانیو سیستمونو په پرتله ډیر ازښتمن او کامیابه دي. داسې نه چې اوس نوره هڅه نه کوي په دې برخه کې ، بلکې د بریښنایي حکومتولی به برخه کې د لازیاتو هلو ځلو لپاره کوښښ کوي چې نور هم د خلکو او ښاریانو همدارنګه دولتونو لپاره د خدماتو د آرایې په برخه کې اسانتیاوې رامنځته کړي.

(c) ketabton.com: The Digital Library

لړلیک

لومړي فصل
د څېړني کليات

سريزه 1
د څېړني ستونزه... 2
د څېړني موخه.. 2
څېړنيزه پوښتنه 2
د څېړني فرضيه 2
د څېړني اهميت.. 2
د څېړني میتودلوژي 3
تيرو ليکنو ته کتنه.. 3

دوهم فصل

حکومتولي

د حکومتولی تعریفونه: 5
په حکومتداری کې آغیزمن فکتورونه: 7
ښه حکومتداري: 7
لومړی مبحث : د ښې حکومتداری اساسي پېښې... 8
بریښنايي حکومتولي 9
د بریښنايي حکومتولی تاریخچه 10
د بریښنايي حکومتولی جوړښت 10
د دولت او خلکو اړیکه: (Government to Citizen) یا (G2C) 10
د دولتي ادارو خپل منځي اړیکي (Government to Government) یا (G2G) 10
د دولتي ادارو او خصوصي سکتور اړیکي(Government to Business) یا (G2B)........... 11
د دولت او دولتي کارکوونکو اړیکي(Government to Employees) یا (G2E) 11
بریښنايي حکومتولی ته اړتیا.. 11
د بریښنايي حکومتولی آغیزي 12
د بریښنايي حکومتولی سیاسي آغیزي 13
د بریښنايي حکومتولی اداري آغیزي... 13
د بریښنايي حکومتولی اقتصادي آغیزي 14

(c) ketabton.com: The Digital Library

د برېښنايي حکومتولی ټولنيزې آغيزې 14
څوک د برېښنايي حکومتولی څخه زيات اغيزمن کيږي 15
ښاريان.. 15
سياسي اشخاص 15
دولت 15
عامه اداري 16
خدمات 16
ډيموکراسي 16

دريم فصل

د برېښنايي حکومتولي آغيزه د خدماتو پر ارايه

د برېښنايي حکومتولی آغيزه د خدماتو پر ارايه 17
د برېښنايي حکومتولي تطبيق.. 18
ټولنيز او سياسي اثرات 18
خدمات 18
د خدماتو ډولونه.. 19
عامه خدمات.. 19
شخصي خدمات 19
ارايه: 21
د خدماتو آرايه 22
دولتي خدمات د کومو لارو په واسطه وړاندي کيږي.. 23
د برېښنايي حکومتولی وسايل: 25
د برېښنايي حکومتولی لپاره بايد څه وسي: 32
د برېښنايي حکومتولی تاثيرات د خدماتو پر آرايي باندي:.. 33
الف: آسانه لاسرسی خدماتو ته.. 33
ب: دولتي کړنو کي شفافيت.. 33
ج: معلوماتو ته آسانه لاسرسی 33
د: آرام.. 33
ر: د مصارفو کمښت.. 34
ز: چلنجي او په زړه پوري کار.. 34
ح: ګډ حکومت.. 34

(c) ketabton.com: The Digital Library

خ: اسانه عملي کوونه یا کیدنه..34
ذ: د فساد نه شتون 34
ه: حساب کتاب درلودل..34
د بریښنایي حکومتولی په واسطه کوم خدمات ارایه کیږي: 35
اول: عامه خلکو ته خدمات وړاندي کول 35
دویم: ښه حکومتداري 35
دریم: په ډیموکراسي کي پرمختګ..35
اول: E-filling (بریښنایي ډول سره ډکول) 35
دوهم: د ټولني یوځای والی..36
دریم: د بحران مدیریت..36
څلورم: بریښنایي رایه ورکوونه (e- voting) 36
بریښنایي حکومتولی داسي وسایل دولتونو او تجارتونو ته برابر کړي دي چي کولای شی، په لږ وخت کي د خپل مشتریانو 36
شپږم: اقتصادي معلومات..36
اووم: بریښنایي قانون جوړونه(E- rulemaking)..36
اتم: بریښنایي زده کړي(E- Learning) 36
نهم: د معلوماتو ګړندی پیداکوونه:..37
لسم: بریښنایي پیر اوپلور(E- sale) 37
یوولسم: بریښنایي بانکداري(E- Banking)..37
دوولسم:بریښنایي بیل(E-Billing)..37
افغانستان او برېښنایي حکومتولي..38
د برېښنایي حکومتولی په برخه کي ترسره شوي کارونه..38
ستونزې او خنډونه 40
مخابرات په افغانستان کې:..41
الف: لوړه بیه..42
ب: د مالیي اخیستل 42
ج: ټیټ کیفیت..42
د: انحصاری پانګه اچونه 42
پایله 43
وړاندیزونه..44
مأخذونه 45

(c) ketabton.com: The Digital Library

لومړي فصل
د څېړنې کلیات

سریزه

حکومتولي د هغه پروسې څخه عبارت ده، چې موږ یې په ټولیزه توګه د ستونزو د حل لپاره استعمالوو او د خپلې ټولنې اړتیاوې پورې پوره کوو. نو ځکه حکومتولي یوازې د حکومت د کړنو څخه بحث نه کوي، د کومو په واسطه چې حکومت خدمات ترسره کوي. حکومتولي موږ ته د حکومت د هغو کړنو او تشویقونو په اړه هم بحث وړاندې کوي، د کومو له مخې چې حکومت د مدني ټولنو برخه اخیستنه په حکومت کې او د خصوصي سکتور کارونه منظموي. دارنګه حکومتولی د دې دواړو سکتورونو د کړنو له ارزیابی او کنټرول څخه ، چې د حکومت په واسطه ترسره کیږي هم بحث کوي.
حکومتدارۍ یو پیچلی مفهوم دی، په کوم کې چې د دولت ساختماني جوړښت یا تشکیل، د پریکړې نیولو پروسه، د عملي کولو ظرفیت او دارنګه د خلکو او د حکومت د مامورینو ترمنځ اړیکې تر بحث لاندې نیول کیږي. خدمات هغه پیژندل شوي کړني دي، چې د مشتریانو دضروریاتو د پوره کولو لپاره وړاندې کیږي، (Stanton) ، یا خدمات هغه کړنې، ګټې یا رضایت دی چې د تولید د عرضې لپاره ترسره کیږي، یا هغه کړنې دي چې د تولید د لیلام سره ارتباط ولري. (Marketing Association). دا چې خلک په خپل ژوند کې مختلف کارونه ترسره کوي، نو په غیر مستقیم ډول سره دی د یو چا لپاره خدمت ترسره کوي، که څه هم کیدای شي ددې لپاره ده ته د ګټې مناسبه اندازه رسیږي او یا هم معاش اخلي ، خو دا کار په مستقیم او یا غیر مستقیم ډول سره خدمت بلل کیږي ، خو خدمات د ځانګړتیا وو پر اساس همدارنګه د وړاندې کوونکو پر اساس ، همدارنګه د کمپنیو پر اساس ، همدارنګه د سکتورونو پر اساس په مختلفو ډولونو ویشل شوي دي، چې موږ به دلته د ځینو څخه یادونه وکړو.
بریښنا یي حکومتولي د خدماتو پر اړایې باندې په مستقیم ډول سره اړیکه لري، دولتونه اوس کوښښ کوي چې د ښې حکومتولۍ معیارونو ته د بریښنایي حکومتولی په مټ سره ورسیږي. ځکه بریښنایي حکومتولي هغه څه دي چې دولتونو ته د خدماتو د وړاندې کولو اسانه لارې ورپه ګوته کوي. بریښنایي حکومتولي د خدماتو د ترسره کولو په برخه کې ډیره ګټوره او آغیزمنه ثابته شوې ده. د بریښنایي حکومتولی پر مټ د خدماتو په اړایه کې شفافیت رامنځته کیږي، د وخت سپما رامنځته کیږي، ښاریانو خدمات پر مناسب وخت باندې سرته رسیږي، د دولتونو او افرادو سره د اقتصادي سپما په ترسره کولو کې کمک کوي. خلکو ته د ژوند په مختلفو ډګرونو کې مختلفې اسانتیاوې برابروي. د بریښنایي حکومتولی په واسطه د خدماتو آرایه په ښه ډول سره مخته خې او د ښاریانو او مشتریانو رضایت ترلاسه کیږي.
خلک د بریښنایي حکومتولی د مختلفو ابزارو څخه د مختلفو هدفونو لپاره استفاده کوي. لکه د زده کړې لپاره، د تجارت او کاروبار لپاره، د امنیت او حفاضت لپاره، د معلوماتو د ترلاسه کولو لپاره، د دلتونو د عمومي ګټو د ترلاسه کولو لپاره، د وظیفې ترسره کولو او پیداکولو لپاره همدارنګه د دولتونو لپاره د شفافې رایې ورکونې او داسې نورو مواردو لپاره بریښنایي حکومتولي د وسایلو څخه استفاده کوي. خلک اوس دې ته اړ نه دي چې د یو کوچني کار لپاره دکاغذ پرانی سیستم مخته یوسي. ځکه چې د کارغذ پرانی یا بیروکراسۍ مخکینی سیستم د خلکو وخت مصرفوی، مشکلات یې پیداکول او دزیات فساد لامل کیدل، خو د ۱۹۹۰ څخه وروسته دولتونو په ډیرې چټکی سره د بریښنایي حکومتولی په لوري ګام ایښی دي او د زیات هلو ځلو څخه وروسته اوس د بریښنایي حکومتولی د ابزارو څځه په استفاده اوس دولتي

(c) ketabton.com: The Digital Library

او شخصي خدمات ترسره کوي چې د پخوانیو سیسټمونو په پرتله ډېر ازښتمن او کامیابه دي. داسي نه چې اوس نوره هڅه نه

کوي په دي برخه کي ، بلکي د بریښنايي حکومتولی به برخه کي د لازیاتو هلو ځلو لپاره کوښښ کوي چې نور هم د خلکو او ښاریانو همدارنګه دولتونو لپاره د خدماتو د آرایي په برخه کي اسانتیاوي رامنځته کړي.

د څیړني ستونزه

د زیاتي بیروکراسۍ شتون او د خدماتو کمزورتیا او ځنډ په زیاته کچه سره په اداراتو کې د خدماتو وړاندې کول یا ارایه کول سخت کړې دي، نو ومې غوښتل چې ځان ته معلومه کړم چې بریښنایې حکومتولي تر کومه حده د خدماتو د ارایې په برخه کې د بیروکراسۍ کمولو او د خدماتو د ارایې په برخه کي ځنډ له منځه وړي.

د څیړني موخه

بریښنایی حکومتولی په اداراتو کي د خدماتو پرارایې باندی مثبتی آغیزي لري، او بریښنایې حکومتولې د خلکو په ژوند کي ډیري آسانتیاوې رامنځته کړې دي. د دي موضوع پر مټ د خدماتو په ارایه کي شفافیت رامنځته کیږي، د وخت سپما رامنځته کیږي، ښاریانو خدمات پر مناسب وخت باندي سرته رسیږي، د دولتونو او افرادو سره د اقتصادي سپما په ترسره کولو کي کمک کوي. خلکو ته د ژوند په مختلفو ډګرونو کي مختلفي اسانتیاوي برابروي. د بریښنایي حکومتولی په واسطه د خدماتو آرایه په ښه ډول سره مخته خي او د ښاریانو او مشتریانو رضایت ترلاسه کیږي.

څیړنیزه پوښتنه

بریښنایي حکومتولي د خدماتو پر ارایې باندي کوم تاثیرات لري او دا تاثیرات د بریښنایې حکومتولی په برخه کې څومره ګټور دې ؟

د څیړني فرضیه

دا سي فکر کیږي چي د بریښنایې حکومتولی په کار اچول د ادارو د خدماتو په وړاندې کولو د فعالیتونو پر چټکتیا او موثریت او مثمریت باندي مثبت تاثیر اچولی شي او تر زیاته حده د فساد مخنیوی کیدلای شي.

د څیړني اهمیت

د دي موضوع په واسطه د بریښنایي حکومتولی تاثیرات په یوه اداره کي د خدماتو پر وړاندې کولو باندې معلومیږي او همدارنګه په دولتي ادارو کي د بریښنایي حکومتولی څخه د استفادي ګټي معلومیږي ، د بریښنایې حکومتولی لپاره د اداراتو ضرورتونه معلومیږي ، ترکومه حده ادارت عصری شوي دي او تر کومه حده پکښي د بریښنايي حکومتولی معیارونه پوره شوي دي.
د نوموړي موضوع په واسطه په ادارو کي د کړنو موثریت رامنځته کیږي ، د فساد مخنیوی کیږي او د خدماتو د چټکتیا باعث ګرځي.
د دي موضوع په واسطه زیاته بیروکراسي له منځه ځي او د کارونو په اسانتیا کي مهم رول لوبوي .

(c) ketabton.com: The Digital Library

دولتي عايداتو په راټولو کې زياته مرسته کوي او د دولت د پاليسيو په عملي کې زيات رغنده رول لري.
همدارنګه د دي موضوع په واسطه موږ کولای شو چي هغه ميتودونه يا لارې چارې معلومي کړو، چي په اوسنيو ادارو کې عملي شوي وي او هغه چي نه دي عملي شوي ، معلوم کړو.
په اداراتو کې د بريښناېي حکومتولی په وړاندي چي کوم خنډونه او موانع شته، معلوم کړو، او اوس مهال په اداراتو کې چي کوم عصري وسايلو يا ميتودونو څخه استفاده کيږي، معلوم کړو.
د نوموړي موضوع په واسطه کولای شو هغه ضرورتونه او اړتياوي مشخصي کړو چي د بريښنايي حکومتولی لپاره په ادارو کې د خدماتو د وړاندې کولو لپاره ورته ضرورت وي، او هغه چلينجونه چي د خدماتو په وړاندې کولو کې د بريښنايي حکومتولی مخه نيسي، راوباسو او هغه کړنې چي دولتي چارو د خنډ او ځنډ سره مخامخ کوې ، چي کومې حل لارې بريښنايي حکومتولي ورته لرې، معلومې کړو.
داچي بريښنايي حکومتولي د زيات ارزښت څخه برخمنه ده، او اوس وخت کې زيات هيوادونه يا ټول هيوادونه ورڅخه استفاده کوې، نو ددې ارزښت پوهيدولو لپاره دا موضوع د زيات اهميت څخه برخمنه ده همدارنګه په دې موضوع کې د خدماتو پيژندل ، د خدمات ارايه او دا چې کوم موضوعات د بريښنايي حکومتولی د خدماتو پر ارايې باندې تاثير لري او د ادارو د خدماتو په کيفيت کې پرمختګ راولي، نو هغه موضوعات موږ ته معلوميږې.

د څيړني ميتودلوژي

په دې موضوع کې لکه څرنګه چي د بريښنايي حکومتولی تاثيرات په اداراتو کې د خدماتو پر وړاندې کولو باندې په نظر کې نيول شوي دي، نو دا چي دا موضوع کتابتوني ده چي پر اساس يې د مختلفو متنونو او کتابونو څخه استفاده شوې ، همدارنګه د مختلفو مقالو څخه چي په دې اړه وړاندې شوې دي، استفاده شوې ده او د مختلفو انټرنيټي ويبپاڼو څخه هم پکښې استفاده شوې ده.

تيرو ليکنو ته کتنه

1. E_ Governance for Improved Public Service Delivery. Raifia Naz. 2009

ميتود: په نوموړی څيړنه کی د څيړونکی له خوا د Random Sampling ميتود څخه کار اخيستل شوی دی چی ۱۰۰ کسانو څخه په پينځه ساحو کی د بريښنايي حکومتولی په واسطه د خدماتو د وړاندی کولو په اړه پوښتنې شوی وی. په نومړی مقاله کی بريښنايي حکومتولی اغيزی د خدماتو په ارايي باندی په دوو برخو ويشل شوی دی. اول - په خدماتو کی مثمريت : ۱- د اداری کړنو په اړه په صحی ډول سره ځواب ويل۲- پر وخت د معلوماتو رسول ۳- د غبرګون ځواب ويل ۴- ريښتنولي په خدماتو کې ۵- د خدماتو په ترسره کولو کې باور، او پوهه ۶- د رشوت د اندازې په کمولو کې د کمک او لاسته راوړنې ۷- د مصارفو د اندازې په کمولو کې تاثيراو رول درلودل ۸- په کړنو کې شفافيت ، ترڅو خلکو ته هر څه په ښه ډول واضح وي. دوهم- مؤثريت: ۱- د خدماتو په ترسره کولو کې د مصارفو کموالی ۲- دخدماتو په ترسره کولو کی دغوره لارو چارو څخه استفاده ۳- د زياتی بيروکراسی په لمنځه وړلو کی رول ترسو کارونه په پوره روښتيا او لګ وخت سره د کاغذ پرانی څخه جلا ترسره شی .

2. E_ Governance and Developing Countries . Michiel Backus. 2001

ميتود: په دغه راپور کی چی موږ ته د بريښنايي حکومتولی په اړه معلومات راکوی چی د بريښنايي حکومتولی په تعريف سره شروع کوی . وروسته د بريښنايي حکومتولی ماډل او بيا دمختلفی مقالی او متنونو څخه استفاده کوی. د ټيکنالوژی نظريي ويل شوی دی او په دی برخه کی دوی د SWOT انالیزیس ترسره کړی ده د پرمختګ کوونکو هيوادونو او وروسته يی هغه ستيفونه ذکر کړی دی چی بريښنايي حکومتولی ته ورسيږی .

(c) ketabton.com: The Digital Library

بریښنایی حکومتولی دخدماتو پر وړاندی کولو باندی لاندی تاثیرات لری :۱ – دخدماتو موډل : خلک به ددولتی خدماتو څخه په ښه توګه اغیزمن کیږی او خدماتو ته لاس رسی اسانه کیږی . ۲ - د سامان الاتو او توکو ضرورت : خلک چی هر سه وغواړی ان که د شپی او یا د ورزی کولای شی چی ترلاسه یی کړی . هغه که خرسول ، رانیول ، معلومات غوښتل او یا نور وی . ۳- بشریی سرچینی : دکارکوونکو په عصری ډول روزل ، دخدماتو په ښه ډول ترسره کولو لپاره د کارکوونکو چمتو کول ،او د کارکوونکو په واسطه د انترنیت له لاری دخدماتو رسول ، ۴- امنیت : په بریښنایی حکومتولی کی په زیاته توګه د کمپیوتری سیستم څخه استفاده کیږی ، نو ځکه دامنیت په برخه کی زیاته ونډه لری او کولای شی هر ډول امنیتی حملی په ښه توګه مدیریت او مخه یی ونیسی – ۵- د معلوماتو اسانتیا : دولت ته دیره اسانه خبره ده چی وکولای شی په ښه توګه تر خلکو پوری معلومات ورسوی او هم کولای شی چی د خلکو څخه معلومات په هوسا توګه لاسته راوړی .

.3 **Electronic Governance (E_ Governance) the committee of Ministers of the council of Europe. 2005**

میتود: لکه څرنګه چی په دی مقالی کی مختلف متونه دبریښنایی حکومتولی په واسطه د وزیرانو د کمیسیون په واسطه راخیستل شوی دی . نوځکه په دی څیړنه کی استفاده ترزیاته حده متونو څخه شوی ده . نو دا څیړنه یوه کتابتونی یعنی مختلفی مقالی په کښی را اخیستل شوی دی، چی د مقالی په اخیر کی ذکر شوی دی . بریښنایی حکومتولی په دولتونو کی د خدماتو په برخه کی باید لاندی لاسته راوړنی ولری : ۱- دعامه سکتور دخدماتو قوی کول (چی سهم لرونکو جوابګویه وی). ۲- په عامه خدماتو کی د کیفیت دښه والی څخه رضایت ترلاسه کول تر څو د عامه رضایت برخمن و اوسی . ۳- باید عامه صلاحیتونه او واک لرونکی د معلوماتواو خدماتو په ترسره کولو کی د بریښنایی حکومتولی او الاتو څخه استفاده وکړی . ۴- باید په بریښنایی حکومتولی کی د خدماتو او معلوماتو پروسه معلومه وی چی چیری ،څوک او څنګه یی ترسره کوی ،یعنی خلک په دی پوه وی چی د عامه خدماتو څخه استفاده اسانه شوی . ۵- د عامه بریښنایی خدماتو جوړښت او ترتیب باید داسی وی ، چی د خلکو غوښتونکی ضروریات یی پوره کړی وی . ۶- دبریښنایی حکومتولی په واسطه ترسره کیدونکی خدمات باید صحی ، منظم او په داسی بڼه وی چی عصری شکل ولری ، یعنی زاړه سیستمونه باید له منځه ولاړ شی او ځای یی نوی سیستمونه ونیسی . ۷- دبریښنایی حکومتولی په واسطه د خدماتو وړاندی کول باید دایمی او ډیره ساحه په بر کی ونیسی -. یعنی باید د یو خاص ، ځای او خلګو لپاره نه بلکی د زیاتو ساحو لپاره وړاندی کړل او ټول په مساویانه تو ګه باید ورڅخه برخمن شی

4. ضیاءالاسلام شیراني. په افغانستان کي بریښنایي حکومتولي. ۱۳۹۶

میتود: په دې څیړنه کې استفاده د زیاتو متنونو څخه شوې ده، ددې څیړنې میتود کتابتوني دی. او تر زیاته حده یې د بریښنایي حکومتولی تاثیرات پر خدماتو د مختلفو نورو مقالو څخه راخیستي دي. بریښنایي حکومتولي د خدماتو پر آرایي باندي لاندې تاثیرات لري: ۱- د وخت سپما: چي د ادارې او دولتي خدماتووړاندې کولو وخت سپما کوي. ۲- د روڼتیا تضمین : په ادارې چارو د شفافیت او کاغذ پرانی مخه نیسي. ۳- د دولتي مصارفو کموالی: کوم مصارف چي دولت پر کارکوونکو کوي ، زیات کارونه لږ خلک په لږ وخت کې ترسره کولای شي.۴- د بیروبار کموالی: په بریښنایي حکومتولی کې زیاتې چارې د انټرنیټ په واسطه ترسره کیږي، نو د زیات رفت آمد مخه نیسي. ۵- د فساد له منځه تګ: خلکو ته د دولت چارې په ښکاره ډول سره معلومیږی او خلک ورته لاسرسی په اسانی سره پیدا کوې، نو ځکه د زیات فساد مخه نیول کیږي.

(c) ketabton.com: The Digital Library

دوهم فصل

حکومتولي

حکومتولې نوې کلمه نه ده، بلکې دا کلمه د پیړیو پیړیو راهیسې په سیاسي مطالعاتو او د حکومتولی په مضمونو کې تر بحث او مطالعې لاندې نیول شوې ده، تاریخ په ګوته کوې چې د سترو تمدنونو پیل او جوړښت د حکومتولی سره تړلی دی. په لویدیځ کې د هر چا تر مخه پلاتو یا افلاتون (Plato-BC-424) د حکومتولی بحث ته لاره هواره کړه. هغه په خپل کتاب (The republic) کې د باچا د مسؤلیت او د باچاهی د بنې په اړه خبرې کړې دي.پلاتو وايي چې باچا باید تکړه فیلسوف وي، نوموړی باید په شفافه او هدفمنده توګه د هیواد چارې مخته بوسې. پلاتو د ټولنې نظم او ترتیب ته د باچا ځانګړې پاملرنه حتمي بولي. ددې کار لپاره باید ځانګړی قانون رامنځته کړې، قوانین باید په مؤثره توګه عملي شي، ترڅو له دې لارې په ټولنه کې ثبات، امن او ټیکاو رامنځته شي. د لویدیځ سیاسي جوړښت تر دیره بریده د پلاتو د ذکر شوو اصولو او بنسټونو څخه د حکومتولی د رامنځته کولو لپاره کار اخیستی دی چې پیړۍ په پیړۍ یې خپل آغیزمن سیر طی کړی دی. د لویدیځي حکومتولی بنسټ اینودونکې د پلاتو وروسته هابس ، جان لاک ، روسو او حتی د مارکس نظریې په کې تر سترګو کیږي.

دې مفکورینو وکولای شول چې د خپلو سیاسي او فلسفي بحثونو په نتیجه کې د حکومتولی اساسي اصولو ته لاره پیدا کړې او هغه څه رامنځته کړې چې د حکومتولی ځانګړې دنده پرې نن ورځ راڅرخې. یوه خبره چې په تاریخي لحاظ د پورته مفکرینو ترمنځ شریکه ده، هغه داچې بنه حکومتولی د ډلییز یا ټولنیز فعالیت پایله ده، نه دا چې په انفرادې توګه ترسره کیدونکې عمل یا فعالیت وګڼل شي. د حکومتولی جوړښت کوم چې یوې ټولنې، ملت یا دولت خپل کړی دی، هغه د هغه ټولنې د اړتیاو او ضرورت پر اساس ترسره شوی دی. کیدای شي حتی په یوه هیواد کې د حکومتولی جوړښت له یوه ولایت یا ټولنیز جوړښت څخه تر بل پورې توپیر ولري. د حکومتولی جوړښت په دا وروستیو کې مخ پر پراخیدو دی. په ځانګړې توګه د حکومتولی کوم سیستم چې اوس په نړۍ کې مروج دی، دا سیستم د کرني او صنعتي پر مختګ پر اساساتو ولاړ دی. کوم چې د رنسانس د دورې څخه راپیل شوی دی. په حقیقت کې د حکومتولی د ا نوی سیستم د رنسانس د دورې د زراعت او صنعت د پرمختګونو په اساساتو ولاړ دی. کوم چې د اتلسمې پیړۍ په دویمې نیمایي کې تر سترګو شو، په ځانګړي توګه کله چې د انګلستان (چارلس۱۹۹۱) د نوې عصر د حکومتولی بنسټونه رامنځته کړل. له دې وخت څخه دمخه د تمدنونو برخه د حکومتولی د نظام په جوړښت کې د ارزښت وړ ده، خو تر ځانګړې مطالعې لاندې نه ده نیول شوې. د جغرافیایي خنډونو له امله په پخوا زمانه کې د یوې سیمې د حکومتولی جوړښت او ترکیب په بله جغرافیه کې د احساس وړ نه وو. خو نن، د حکومتونو ترمنځ د جغرافیایي خنډونو په لمنځه تګ، د حکومتولی جوړښتونه یو له بل سره تړلي دي[1].

د حکومتولی تعریفونه:

په ساده ژبه حکومتولي د پریکړې نیول په معنا ده، او یا دا چې د هغې پروسې څخه عبارت ده، چې نیول شوې پریکړې پرې عملي کیږي. ډیرو پوهانو حکومتولي په مختلفو لارو تعریف کړې ده.

د حکومتولی د تعریف په اړه د علماوو او ټولنو نظریې:

---

[1] نورعلي. څرګند. د سیمیزو حکومتونو اداره. دریم چاپ. صص.۴۸-۴۹

(c) ketabton.com: The Digital Library

الف: نړیوال بانک(۱۹۹۲)

حکومتولي د صلاحیت ، کنټرول ، مدیریت او د حکومت د واک او کنټرول د پلي کولو یا عملی کولو څخه عبارت ده.

اوسبورن او ګیبلر(۱۹۹۲)

حکومتولي د هغه پروسې څخه عبارت ده، چې موږ یې په ټولیزه توګه د ستونزو د حل لپاره استعمالوو او د خپلې ټولنې اړتیاوې پورې پوره کوو. نو ځکه حکومتولي یوازې د حکومت د کړنو څخه بحث نه کوي، د کومو په واسطه چې حکومت خدمات ترسره کوي. حکومتولي موږ ته د حکومت د هغو کړنو او تشویقونو په اړه هم بحث وړاندې کوې، د کومو له مخې چې حکومت د مدنې ټولنو برخه اخیستنه په حکومت کې او د خصوصي سکتور کارونه منظموي. دارنګه حکومتولی د دې دواړو سکتورونو د کړنو له ارزیابی او کنټرول څخه ، چې د حکومت په واسطه ترسره کیږي هم بحث کوي.

لانډلي میلز او سیرګیلدن (۱۹۹۲)

حکومتدارۍ یو پیچلی مفهوم دی، په کوم کې چې د دولت ساختماني جوړښت یا تشکیل، د پریکړې نیولو پروسه، د عملي کولو ظرفیت او دارنګه د خلکو او د حکومت د مامورینو ترمنځ اړیکې تر بحث لاندې نیول کیږي.

پادرینکا(۱۹۹۶)

وایي: (حکومتدارۍ د یو سیاسي جوړښت له دوامداره صلاحیت او د هغه له کړنو څخه بحث کوي، د کوم له مخې چې دا سیاسي جوړښت خپل قدرت یا صلاحیت عملي کوي).

فرانسیس فوکویاما(۲۰۱۳)

د حکومتدارۍ تعریف داسې کوي: حکومتدارۍ د حکومت د وړتیاوو څخه بحث کوي، چې له مخې یې قانوني لایحې جوړوي، او هغه عملي کوي. دارنګه خدمات عرضه کوي، پرته له دې، چې حکومت دیموکراتیک وي او که نه.

روټ (۱۹۹۱)

روټ د حکومتدارۍ لپاره خپل یو ځانګړی تعریف لري: حکومتدارۍ عبارت د یوې ادارې د هغه چاپیریال څخه ده، چې په هغه کې خلک(ولس) له یو بل او له حکومتي ادارو سره خبرې اترې او راکړه ورکړه وکړې.[2]

یو تر ټولو اسانه تعریف د حکومتدارۍ کیدای سې دا وې، چې حکومتدارۍ د هغه سیسټم څخه عبارت ده، چې له مخې یې قوانین، مسودې، پروسې،صلاحیتونه، معیارونه، حقوق، مسولیتونه، قدرت او د لیډرشیف (مشرتابه) اړیکې له خلکو او اړونده ادارو سره نښلوې یا مطالعه کوي. حکومتدارۍ کیدای سې، په مختلفو بڼو تربحث لاندې ونیول سې: خصوصي سکتور حکومتدارۍ، نړیواله حکومتدارۍ، ملي حکومتدارۍ او سیمیزه حکومتدارۍ.

[2] نورعلي. څرګند. د سیمیزو حکومتونو اداره. دریم چاپ.. صص.۴۸-۴۹

(c) ketabton.com: The Digital Library

لکه څرنګه چي حکومتداري د پريکړو نيول او د هغو د عملي کولو څخه عبارت ده، نو له دې امله د حکومتداری په مطالعه کې د ټولو هغو خواوو مطالعه لازمي ده، د پريکړې نيول په پروسه کې آغيز لرې او دارنګه په ټولو هغو جوړښتونو رسمي او يا غير رسمي هم بحث کول لازمي دي، چي د پريکړې نيولو د عملي کولو په پروسه اغيز لري.

په حکومتداری کې آغيزمن فکتورونه:

په حکومتداری کې حکومت د پريکړې نيولو په پروسه کې يو برخه يا جز دی، د نورو برخو ګډونوال د حکومتداری د بنې يا اړوندې پريکړې سره توپير لري، د مثال په ډول په کليو او بانډو کې د حکومت څخه پرته کيدای شي، د مځکو لوی مالکان(خانان)، مذهبي مشران، د بزګرانو اتحاديې، بزګران، انجوز ، تحقيقاتي ادارې، بانکونه او سياسي ګړی کيدای شي د آغيزمنو برخو په توګه يادي شي. په ښارې يا لويو ښآرونو کې حالت لا زيات پيچلی کيږي. په ملي کچه د پورته ذکر شويو جوړښتونو يا کردارونو څخه ورهاخوا، رسنۍ نړيوالي ادارې يا کردارونه، مرستي ورکوونکي ادارې او دارنګه ګڼ شمير نور جوړښتونونه کيدای شي په نظر کې ونيول شي. چې کيدای شي د پريکړي نيولو په پروسه کې آغيز ولرې يا د پريکړې په عملي کيدلو کې کردار ولوبوې. د حکومت يا نظامي جوړوښتونو يا کردارونو پرته دا نور ټول جوړښتونه کيداې شي د مدنې ټولنې په آډانه کې مطالعه شي. په ځينو هيوادونو کې د مدنې ټولنو څخه پرته منظم جرمي ګروپونه ډلي کيدای سې د پريکړي نيولو په پروسه کې آغيزمن کردار ولرې، په ځانګړې توګه په لويو ښآرونو کې.

دارنګه رسمي دولتي جوړښتونه يا اداري دي، چي د پريکړې په عملي کولو کې نيغ په نيغه آغيز لري. په ملي کچه غيرې رسمي د پريکړې نيولو جوړښتونه يا غيري رسمي سلاکاران يا مشاورين کيدای شي آغيزمن کردار ولوبوي، يا کيدای شي منظمي غيري قانوني ډلي، لکه د مځکو مافيا د پريکړي نيول پروسه تر آغيز لاندې راولي. پورته ذکر شوي پريکړې يا آغيزي د اداري فساد د موجودتيا بيلګې دي، چي په ګنو هيوادونو کې په ځانګړې توګه په افغانستان کې د حکومتداری په هره برخه کې ترسترګو کيږي.

ښه حکومتداري:

ښه حکومتداري د ټاکل شويو موخو په آغيزمنه او مثمره توګه ترلاسه کولو ته وايي، په ښه حکومتدارۍ کې د صلاحيتونو د استعمال مشروعيت موجود وي او د ښې حکومتداری له لارې د حکومت مشروعيت ورځ تر بلې غښتلی کيږي. څوګه چي حکومتداري د ژوند له هرې برخې سره اړخ لري، له دې امله د حکومتداری د ښه والي او بد والي د معلومولو لپاره وسايل يا لارې سختې دي، چي په ټوليزه توګه پرې حکم وشي. خو کله چي د حکومتداری په پايله کې لاندې لاسته راوړني يا فعاليتونه په سمه توګه ترسره شې، موږ ويلای شو، چي په ښه څکومتدارۍ رامنځته شوې ده.

1 - د هيواد ملي حيثيت ساتل
2 - د کورني امنيت ساتل او ټولنيز نظم ته لار هوارول
3 - د عامه خلکو د رفا او بهبود لپآره سياسي، ټولنيزي او اقتصادې تګلارې جوړول
4 - پورته ذکر شوي يا جوړې شوې تګلارې عملي کول، د هيواد دننه ټولو خلکو ته په متوازنه يا مساوې توګه خدمات وړاندې کول.
5 - د حکومتداری د فعاليتونو د ترسره کولو لپاره د سرچينو برابرول.

(c) ketabton.com: The Digital Library

ښه حکومتدارۍ د شفافیت ، حساب کتاب او مشارکت د ارونو د احترام په معنا ده. ښه حکومتدارۍ دارنګه موثره او متوازنه وي. ښه حکومتدارۍ د قانون حاکمیت رامنځته کوي. ښه حکومتدارۍ د دې ضمانت کوي، چې سیاسي، ټولنیزې او اقتصادي پریکړې د خلکو په خوښه او د ټولنیز رضایت پر بنسټ نیول کیږي. او د پریکړې نیول په پروسه کې د ټولو خلکو رږغ ته احترام کیږي، په ځانګړې توګه د اسیب پذیرو، غیرب او د بغل ته شوو یا حاشیې د ښکیلو کسانو د غږ احترام لازمي بولي.

لومړی مبحث : د ښې حکومتدارۍ اساسي پېښې[3]

1 - اقتصادي،
2 - سیاسي،
3 - اداري

لومړی مطلب : اقتصادي پېښې

اقتصادي حکومتدارۍ د هغو پریکړو د پروسو(تګلارو) په معنا ده، چې د هیواد په اقتصادي فعالیتونو آغیز لري او دارنګه ددې اقتصادي فعالیتونو اړیکه له نورو اقتصادي اړیکو او بنسټونو سره آغیزمنه کوي. دا حکومتدارۍ په ځانګړې توګه په متوازن پرمختګ، غربت او د ژوند کولو په معیار آغیز ښندې.

دوهم مطلب: سیاسي پېښې

سیاسي حکومتدارۍ عبارت د پریکړې نیولو د هغې پروسې څخه، چې په پایله کې یې پالیسی او تګلارې جوړیږي.

دریم مطلب اداري پېښې

اداري حکومتدارۍ د پالیسیو د عملي کیدا څخه عبارت ده.

نو ویلای شو، چې ښه حکومتدارۍ عبارت د هغه پروسو او تشکیلاتو څخه ده، چې سیاسي تګلارې ټاکي، او د ټولنې او اقتصاد ترمنځ اړیکې جوړوي.

د ښې حکومتدارۍ لپاره کلیدي ځانګړنې د سیاسي ارادې شتون او کارې ظرفیت وجود دی. سیاسي اراده د ښې حکومتدارۍ د فعالیتونو خپلول او په قصدي توګه د ښې حکومتدارۍ د ځانګړنو پاللو ته وایي. د کارې ظرفیتونو وجود هغه وخت رامنځته کیدای شي، چې مشرتابه یا لیډر شیف وکولای شي، چې سیاسي، بیوروکارتیک او نظامي جوړښتونه د ښې حکومتدارۍ په لورې منظم کړي. د حکومتدارۍ د ښه والي اندازه د هغې د کړنو یا فعالیتونو پر اساس ترسره کیږي. کله چې په دولت کې د ښې حکومتدارۍ لپاره سیاسي اراده شتون ونه لري، دولت نه شي کولای د هیواد په کچه د ښه حکومتداۍ رامنځته کړي، چې په وروسته پاته هیوادونو کې لکه بنګلدیش ، اندونیزیا او ګڼو نورو هیوادونو کې یې مثالونه تر سترګو کیږي. ښه حکومتدارۍ د ولسوالۍ سره نیغ په نیغه اړیکه نه لري، بلکې د دې پرځای د حکومتدارۍ اړیکه د حکومت د فعالیتونو سره نیغ په نیغه ده، چې آیا حکومت کولای شي ټاکل شوي موخې په موثره توګه ترلاسه کړي او که نه؟ د ښې حکومتدارۍ مثال کولای شو د سنګاپور د هیواد د ورکړو، چیري نه یوازې سیاسي اراده د ښې حکومتدارۍ لپاره شتون لري، بلکې ددې ترڅنګ وړ ظرفیتونه د حکومت په کچه موجود دي، چې کولای شي په موثره او مثمره توګه عامه خدمات وړاندې

[3] نورعلي. څرګند. د سیمیزو حکومتونو اداره. دریم چاپ. کندهار. صص.۵۳-۵۶.

(c) ketabton.com: The Digital Library

کړي او ټاکل شوي موخې د هیواد په ګټه حاصل کړي. د بدې حکومتدارۍ تعریف له همدې ځایه کولای شو وضعه کړو، کله چې په دولت کې د ښې حکومتدارۍ د رامنځته کولو لپاره سیاسي اراده موجوده نه وي او دارنګه اړین ظرفیتونه د ښې حکومتدارۍ د رامنځته کولو لپاره په کاره وانه چول شي، موږ کولای شو، چې ووایو، چې په نوموړي هیواد یا دولت کې بده حکومتداري موجوده ده.

د بدې حکومتدارۍ شتون په هیوادونو کې د دولتونو د ماتیدا یا راپرځیدلو سبب کیدای شي. د سینګاپور د هیواد لومړي وزیر ګوچک ټونګ د سنګاپور د ښې حکومتدارۍ درې فکتورونه داسي په ګوته کړي دي: د حساب کتاب، شفافیت شتون، له اوږده مهاله ټولنیز مشارکت او بلاخره ټولنیز عدالت. په ښه حکومتداري کې پلانونه ، ستراتیژۍ او تګلارې د اوږدمهاله د پاره جوړیږي، نه داچې د لنډ مهاله لپاره د خلکو د خوشحاله کولو د پاره د لنډ مهاله پلانونو او تګلارو ته پاملرنه وشي.ددې لپاره چې دا کار ترسره شي، موږ د حکومت په سر کې د غښتلي لیډرشیف شتون ته اړتیا لرو، کوم چې باید روښانه لرلید یا ویژن ولري او روښانه او ښکاره راتلونکې ته سمه لار.

بریښنایي حکومتولي

په اوس مهال کې د کوم مهم فرست چې موږ ته د عصري عرتباطی او اطلاعاتي ټکنالوژۍ له کبله په لاس راغلی، هغه له دغې ټکنلوژۍ څخه په ښه حکومتولۍ کې کار اخیستل دي. د ټولنې د چارو په اداره کولو کې له همدې نوې ټکنالوژۍ څخه کار اخیستل د بریښنایي حکومت رامنځته کولو لامل ګرځي. موږ د ټکنالوژۍ په واسطه کولی شو، د دولتونو سیستم داسې جوړ کوړ چې ټولو ته په اسانه د لاسرسي وړ او ځواب ویونکی وي. د دولتونو لپاره د ښې حکومتولی یو اړخ هم بریښنایي حکومتولي د حکومتونو لپاره د مدیریت او د چارو د تنظیم هغه نوې تګلاره ده چې له نوې ټکنالوژۍ څخه په کار اخیستلو سره عملي کیږي. په اوسني عصر کې د مختلفو لاملونو له کبله دولتونه دې ته اړ شوي چې د ټولنې په اداره کولو کې له نویو لارو چارو کار واخلي. همدارنګه د ټولنې او خلکو هیلې هم له دولت څخه ورځ تر بلې تیازتیږي، دوی غواړي کارونه یې په دولتي ادارو کې پرته له ځنډه او په ښه توګه ترسره شي.

دوی نه غواړي په قطارونو کې د یوه لاسلیک په موخه ساعتونه ودریږي، دوی نه غواړي د یوه کوچني کار لپاره په ورځو وزغلي؛ نو ددې ټلو له پاره دولتونه اړ دي چې په خپله حکومتولي کې د نوي له نوې ټکنالوژۍ څخه کار واخلي او د هغې په مرسته د خپلو خلکو او ټولنې کارونه پرته له ځنډه په ښه توګه ترسره کړي. بریښنایي حکومتولي د دولتونو له لوري د هغو شرایطو برابرولو ته وايي چې له مخې یې دولتي ادارې د اوونۍ اووه ورځې، شپه او ورځ د خپلو خلکو په چوپړ کې وي. بریښنایي حکومتولي دې ته وایي چې حکومتونه، دولتي امورو ته د خلکو او مختلفو ټولنو لپاره د ساده او آسانه لاسرسي په موخه له نوې ټکنالوژۍ څخه کار واخلي. [4]

بریښنایي حکومتولي د حکومتولۍ هغه اړخ دی چې پرته له کومې واسطې خلکو ته یو شان خدمتونه وړاندې کړي. بریښنایې حکومتولي له نوې ټکنالوژۍ څخه په کار اخیستلو سره خلکو ته د ښو خدماتو وړاندې کول او د دولت دننه بیا جوړوني ته وایي. بریښناني حکومت یوازې دا معنا نه ورکوي چې د هر مامور یا دولتي کارمند بر میز دې یو کمپیوټر ایښی وي، بلک بریښنایي حکومتولي موخې پالې، د دولتونو له لورې خلکو او ټولنې ته د امورو او چارو په ترسره کولو کې بنسټیز تغییرات غواړي. په یوه هیواد کې د نوې ټکنالوژۍ وده او د اطلاعاتو په برخه کې د خلکو او مختلفو ادارو د غووښتنو تغییر او زیاتوالی هغه څه دي چې دولتونه د بریښنایي حکومتولی لپاره اړ کوي. بریښنایې حکومتولي خلکو ته په لوړ کیفیت د خدمتونو وړاندي کولو کې ښه رول لزي او ډیرې آسانتاوې رامنځته ککوي. خلک کولی

[4] ضیاءالاسلام . شیراني . په افغانستان کې بریښنایي حکومتولي.صص ۱-۵.

(c) ketabton.com: The Digital Library

شي يوازې په څو ساعتونو کې هغه څه ته لاس رسۍ و مومي چې پخوا به يې په ورځ يا په اوونيو انتظار ورته کاوه.

د برېښنايي حکومتولی تاريخچه

د برېښنايي حکومتولی يا (e-Gov) کلمه په ۱۹۹۰ په آخيرو کې رامنځته شوه، مګر په دولتوني سازمانونو کې د کمپيوټر ټکنالوژۍ استعمال بيا د کمپيوټر د تاريخچې د شروع ته رسيږي. يو تاريخي اثار چې د کريمير په ناخه شخص د IT استعمال په دولت کې تر نامه لاندې جوړ کړی وو په ۱۹۷۰ کلونو کې چې دغه اثر د معلوماتي ټکنالوژۍ استعمال په دولتي چارو کې څرګندوي. مګر اوسنۍ برېښنايي حکومتولي کلمه د دولت څخه دباندې استعمال باندې هم اطلاق کيږي او بحث کوي، لکه د ښآريانو ته د خدماتو وړاندې کول.

هغه پخوانۍ د برېښنايي حکومتولی کمپيوټري موضوعات لکه د آفيس استعمال او نور د اوسنيو څيړنو اړونده اوس نه دي، بلکې په اوس وخت کې د برېښنايي حکومتولی په اړه څيړنيز موضوغات يا داخل موضوعات لکه تصميم نيونه، برېښنايي خدمات، دولتي او خصوصي خدماتي پروسې او نور داخل دي. لکه څرنګه چې د E-Commerce يا برېښنايي ډول سره تجارت رامنځته شو، همداشان برېښناې حکومتولی هم د انټرنيټ په پرمختګ سره رامنځته او زيات استعمال شوه. خو برېښنايي حکومتولي يوازې په انټرنيت پورې نه ده تړلي ، په اوس وخت کې د برېښنايي حکومت ولي په برخه نوي نوښتونه راغلي چې د برېښنايي حکومتولي په واسطه اوسني ترسره کيدونکې خدمات يوازې ماسيوا د انټرنيټ څخه هم ترسره کيدای شي، لکه، د ډاټابيس استعمال، برېښنايي تذکيرې اونور.. د برېښنايي حکومتولی د پرمختګ يا په کار اچولو لپاره په اوسني وخت کې زيات کنفراسونه او اثار وړاندې شوي دي، چې ترڅو د برېښنايي حکومتولی ته پرمختګ او خپل خدمات آسانه کړي. مثال لکه G8 telecities and the association of municipalities conference او همدارنګه مختلف جورنالونه لکه د برقي حکومت د څيرني نړيوال جورنال (IJEGR) ، د برېښنايي حکومت جورنال(EOG) .

مختلفی سروې ګانې يا څيړنې د مختلفو نړيوالو څيړنيز مرکزونو او يا عالمانو په واسطه ترسره شوي دي، چې د برېښنايي حکومتولی تاثيرات د خدمات پر پرمختګ باندې وڅيړي. مختلف کتابونه او ليکچرونه د برېښنايي حکومتولی په اړه د مختلفو سازمانونو او انستيټونو په واسطه ترسره شوي دي،

د برېښنايي حکومتولی جوړښت

د ترسره شوو مطالعاتو له مخې د برېښنايي حکومتولی په برخه کې د لاندې څلورو برخو اړيکې مهمي دي. دا څلور برخې د برېښنايي حکومتولی هغه مهمي څلور ستنې ګڼل کيږي چې ټولې هغه اړيکې په کې رانغښتل شوې، چې د برېښنايي حکومت روح بلل کيږي. دا څلور برخې موږ ته ښيې چې د برېښنايي حکومتولی له لارې کومې برخې له خلکو سره اړيکې رامنځته کوي.

د دولت او خلکو اړيکه: (Government to Citizen) يا (G2C)

په برېښنايي حکومتولی کې تر ټولو مهم او پراخ اړخ د دولت او خلکو ترمنځ متقابلې اړيکې دي. په دې برخه کې په الکترونيکي بڼه د خلکو څخه دولت اطلاعات ترلاسه کوي او بيرته په همدې طريقه خلکو ته د دولت له لوري خدمات وړاندې کيږي.

د دولتي ادارو خپل منځي اړيکې (Government to Government) يا (G2G)

په دې ډول تعامل او اړيکو کې هغه مختلفې ادارې چې اطلاعاتو ته اړتيا لرې کولی شي د نورو دولتي ادارو سره له شته اطلاعاتو څخه ګټه واخلي او خلکو ته په سرعت سره خدمات وړاندې کړي.

(c) ketabton.com: The Digital Library

د دولتي ادارو او خصوصي سکټور اړيکي(Government to Business) يا (G2B)
د دولت او خصوصي سکتور ترمنځ اړيکه هغه اړيکه ده چي د بريښنايي حکومتولی په برخه کي يې نظر نورو ته ډير پرمختګ کړی دی. په دې برخه کې د ماليې ورکړه، د اطلاعاتو ترلاسه کول، د مختلفو تسهيلاتو وړاندې کول او د جواز ترلاسه کولو لارې چارې، ټول هغه څه دي چي د دولتي ادارو او خصوصي سکتور د تعامل په برخه کې د پام وړ بلل کيږي.

د دولت او دولتي کارکوونکو اړيکې(Government to Employeees) يا (G2E)
د کارکوونکي ضخصي معلومات او د دوتلي ادارو او کارکوونکو ترمنځ نور د اړيتا وړ معلوماتو تبادهله په دې برخه کې راتلی شي.

بريښنايي حکومتولی ته اړتيا

دا چي د وخت په تيريدو سره د انسانو په فکرونو کي تغير رامنځته کيږي ، نو همدا شان د انسانانو په غوښتونو کي هم د وخت په تيريدو سره تغير رامنځته کيږي او د ټولني او دولت څخه غواړي چي کارونه په ډيره ښه بڼه او جلا بڼه چي د خلکو لپاره پکښې اسانتيا رامنځته شوې وي، ترسره کړي. نو حکومتونه اړدې چي خلکو لپاره خپل خدمات نور هم په ښه بڼه ترسره کړي ، نو ځکه دوی د بريښنايي حکومتولی څخه استفاده کوي. چي بريښنايي حکومتولي خلکو ته ددې چانس ورکوي چي د دولتي او همدارنګه د شخصي خدماتو څخه اسانه او موثره توګه استفاده وکړي او خپل مشکلات په اسانی سره تر دولت پوري ورسوي. دا چي ولي بايد يو دولت بريښنايي حکومتولي په ځان کي راولي يا په خپل دولت کي بريښنايي حکومتولي عملي کړي او يا هم کار ترې واخلي په لاندې ډول به بحث باندې وکړو:

۲۴/۷ : د خدماتو موډل

سيستمونه بايد په نوې معيار سره برابر کړل شي، تر څو خلک په اونۍ کې اووه ورځي ، شپه او ورځ د دولتي خدماتو څخه ګټه واخلي. نو دولتونه اړدي چي د بريښنايي حکومتولي په واسطه خپل خدمات او معلومات خلکو ته په اوونۍ کې اووه ورځي د شپي او د ورځي وړاندې کړي، ترڅو خلک ورڅخه استفاده وکړي. خلک چي کوم څه غواړي بايد په هغه وخت په اسانۍ سره ورته اماده وي، يعني که چيري يو ضروري کار د شپي په مابينځ کي هم يو چاته پيښ شي ، نو دولت بايد خپل خدمات آماده ورته ولري او د نوي بريښنايي سيستمونو او حکومتولی په واسطه دولت کولای شي، چي خپل دارنګه خدمات خپلو ښاريانو ته وړاندې کړي. مثال د ټليفون پر ځای د ا-ميل يا همدارنګه د مسينجر کارول او بايد لاسرسۍ ورته پر وخت باندې وشي. همداشان د فکس او فوسټ پرځای بايد د نوې سيستمونو څخه استفاده وشي ترڅو خلک ارتباطات په ښه شکل يو د بل سره ولري.

بشري سرچيني[5]

پخوانی ډول سره د بشري سرچينو روزل او يا هم د بشري سرچينو څخه د پخوا په توګه کاريګر کار اخيستل د عصري نړۍ خواهش نه دی او بايد کارمندانو ته په نوې بڼه روزنه او د اوسنيو بريښنايي آلاتو لکه انټرنيټ ، کمپيوټر او نور هغه آلات چي په دولتي يا اداري سطحه د کارمندانو لپاره ضروري وي ورکول ترڅو کارمندان خدمات په نوي او انلاين بڼه ترسره کړي. کارمندان بايد د نوي سامان آلاتو څخه راضي و اوسي او د خپلي وظيفي په جريان کي د کار په وخت کي استراحتمند و اوسي، او هغه پخواني

---

[5] مايکل بکاس. بريښنايي حکومتولي او پرمختيايي هيوادونه.صص. ۷-۹.

(c) ketabton.com: The Digital Library

آلات او عادتونه چي ده به د وظيفي په جريان کې ترسره کول بايد په نوي مواردو او وظيفوي کارونو او نورمونو باندي واوړي.

بشري قوه بايد خلکو ته خدمات په ډيره ښه او نوي ښه ترسره کړي ترڅو مشتريان هم په دولتي او هم په شخصي سکتور کي ورڅخه راضي و اوسي. خپل کارکوونکي بايد IT په مهارتونو باندي سمبال او برېښنايي آلات ورپيژندل شوي وي. دولت بايد د شخصي سکتور سره په مقايسه کې ښه کاري قوه ولري ترڅو وکولای شي د ننی انټرنيټی نړۍ غوښتنې او خواهشات ورپوره کړي.

امنيت

لکه څرنګه چي کمپيوټري سيستمونه د بهرني حملو په وړاندې حساس دي، دارنګه دولتونه هم خپلي ديرې کليدي کړنې(معلومات، پروسې، تبادلې) د انټرنيټ پر مټ ترسره کوي، نو هغه هم د بهرنيو حملو په وړاندې ډير حساس دي، او کيدلای شي چي د دوی معلومات په هوسا ډول سره هيک يا تر حملې لاندې راشي، چي دولت ته زيات تاوان او زيان رسولی شي، نو ددې لپاره ضروري ده چي دولت نوي ICT سره ځان بلد او د برېښنايي حکومتولی د نوي ابزارو او طريقو څخه ځان خبر او په ځان کې راولي. دا ساتنه د مختلفو ابزارو په وسيله تر سره کيدلای شي، لکه د ويروس ضد پروګرامونه، فايروال ګيټوې، د فاسورډ ټکنالوژي او نور امنيتي مواد چي کولای شي، دولتي معلومات حفظ کړي.

محروميت

هغه معولومات چي دولت يې خلکو ته ورکوي، چي د خلکو او تجارتونو په باره کې دي، کوم چي اکثريت وخت د کمپيوټري سيستمونو په واسطه خپريږي(ځينې وخت پر ورقو باندې هم ترتيب شوي وي). مګر کله داسي هم پيښيږي چي ځيني معلومات عامو خلکو ته ورکول تاوان لري، خلکو ته ضرر رسوي، نو دولت هغه معلومات پټ ساتي. دولت بايد د خلکو شخصي معلومات پت وساتي، نو دغه معلومات بايد هغه دلې چي د دولت څخه جلا کار کوي بايد محرم شي، نو د معلوماتو د محروميت لپاره مختلفو دولتونو مختلف قوانين وضعه کړي دي، نو ددي معلومات لپاره دا ضروري چي دولت برېښنايي حکومتولي په ځان کې راولي او ګټه ترې واخلي.

IT ځانګه

د برېښنايي حکومتولی په عملي کولو سره دولتونه اړدې چي د IT خدماتو څخه استفاده زياته کړي، د IT د برخي پر مخ بيولو لپاره دولتونه اړ دي چي داسې سيستمونه په کار واچوي ، تر څو د IT پر مټ خپلي کړنې ترسره کړي، سافټويرونه جوړ کړي، هارډوير نوي سيستمونه رامنځته کړي او نوي ساختمانونه رامنځته کړي.

د برېښنايي حکومتولی آغيزي

د برېښنايي حکومتولی ستراتيژيکي آغيزي او تاثيرات دا دي چي د ټولو ډلو لپاره که دولت دی، که خلک دي او که تجارتونه دي، غواړي حکومتداري ورته اسانه او تقويه کړي. د ICTs استعمال کولای شي چي دغه ټولي ډلې سره ونښلوي او ددوی کړنو ته پرمختګ ورکړي. د برېښنايي حکومتولی استعمال دا معنا لري، چي ښه حکومتداری ته وده او هڅونه کوي. ځکه د برېښنايي حکومتولی په واسطه موږ کولای شو چي ښه حکومتولي په اسانی سره راولو ، د برېښنايي حکومتولی آغيزه پر دولت او دولتي

(c) ketabton.com: The Digital Library

چارو باندې دغه ده ، ترڅو ښه حکومتولی ته لار پیدا کړي. ښه حکومتداري خو دا معنا چې د یو هیواد اقتصادي، اداري او سیاسي چارې په ښه ډول سره په ټولو برخو کې ملي او محلي سطحه ترسره شي. [6]

د بریښنايي حکومتولی سیاسي آغیزي

1 - خلک د دولت د کړنو څخه راضي وي

کومې کړنې چې دولت د بریښنايي حکومتولی پر مټ ترسره کوي، نو خلک ورته په اسانی سره لاسرسی پیدا کوي. کوم خدمات چې دولت خلکو ته د انټرنیټ او نورو بریښنايي وسایلو په مرسته وړاندې کوي ، تر هغه چې خلک یې په خپل لاس یا د کاغذ پرانی په واسطه ترسره کوي، ډیر جلا او توپیر لرونکي دي، د بریښنايي وسایلو په واسطه ترسره کیدونکي کړنې ډیرې اسانه، ژر او پروخت ترسره کیږي. نو ځکه ورڅخه خلک راضي وي.

2 - په سیاسي پروسو کې د خلکو ونډه:

د بریښنايي حکومتولی په واسطه دولت کولای شي چې په سیاسي پروسو کې خلک ژر داخل او خلکو ته د تصمیم نیونې برخه ورکړي او یا یې د سیاسي جریاناتو څخه په لنډ وخت کې خبر کړي. مثال کله چې رفرنډوم کیږي، نو د بریښنايي وسایلو په مرسته کیدلای شي، چې په ډیره اسانی سره د زیاتو خلکو غوښتني وغوښتل او وکتل شي.

3 - په رایه ورکونه کې د خلکو پراخ او سانه ګډون

کله چې رایه ورکوونه د بریښنايي حکومتولی د ابزارو په واسطه ترسره کیږي، نو په لږ وخت کې زیات شمیر کسان کولای شي، چې بې له کوم تکلیف څخه رایه اچونه وکړي او د خپلو رایو نتیجې په دیرې اسانی سره ووینې.

د بریښنايي حکومتولی اداري آغیزي

1 - اداري خدماتو اسانتیا: کوم اداري خدمات چې د ادارو او کارمندانو له خوا څخه و خپلو مشتریانو یا ګډونوالو ته وړاندې کیږي ، د پخواني سیستمونو په پرتله د بریښنايي حکومتولی په واسطه په ډیره اسانی سره کولی شي چې ترسره یې کړي، د پخوانی پیچلي او مغلقو بیروکراتیکو کړنلارو پر ځای د نوو بریښنايي وسایلو په واسطه ترسره کیدونکي خدمات د مشترایانو او ښآریانو لپاره ډیري اسانتیاوې برابري کړي ترڅو خلک اداري مرحلي په ډیره اسانی سره پرته له ځنډه څخه خپل کار ترسره کړي. ډاټابیس سیسټم ، د بریښنايي تذکیرو ویش، د بریښنايي پاسپورټونو جوړول او نور هغه موضوعات دي چې اوس یې ښآریانو او عامه خلکو ته زیاتې اسانتیاوې برابرې کړي دي.

2 - د کارکوونکو رضایت د خپلو وظیفو څخه: کومې وظیفې چې په پخوانیو سیستمونو باندې ترسره کیدلې چې اوس په عصري نړۍ کې د بریښنايي حکومتولی بر مټ ترسره کیږي، د کارمندانو د رضایت سبب شوي دي، چې پخوا وختونو کې د کاغذ او پوسټ په واسطه یو خبر تلی او راتلی ، خو اوس د ای-میل ، سایټونو او نورو شبکو په مرسته ترسره کیږي چې کارمندانو د خپلې وظیفې څخه رضایت ښیي.

3 - د کارمندانو ترمنځ د همکارۍ د کچې زیاتولی: د بریښنايي حکومتولی د وسایلو په واسطه په ادارو کې کارمندان کولای شي، چې په اسانی سره یو د بل سره اړیکه ټینګه کړي، چې د مختلفو بریښنايي

[6] د اروپا کنسیل. بریښنايي حکومتولي.صص. ۸-۱۱

(c) ketabton.com: The Digital Library

الاتو لکه کمپیوټر، انټرنیټ، سایټونه، اپلیکیشنان لکه وټس آپ، ای- میل او نورو په واسطه. دوی د دې وسایلو پر مټ په ډیره اسانۍ او لږ وخت کې یو د بل سره اړیکه ټینګه وي، یو د بل معلوماتو څخه خبرېږي او یو د بل په کارونو کې مرسته او کمک کولای شي. نو ځکه د په یوه اداره کې د همکارانو ترمنځ په یوه اداره کې همکارۍ زیاته ترسترګو کیږي.

د بریښنایي حکومتولۍ اقتصادي آغیزي

1 - د مالیاتو په راټولولو کې اسانتیا:

په کومو لارو چې پرمخ وده هیوادونو کې مالیات راټولیږي ، ډیر داسي بریښي چې مشکلات او ستونزي پکښې کې وي، خو د نوی بریښنایي حکومتولۍ د ابزارو په واسطه دولتونه کولای شي مالیات پرته له کوم داخلي مشکل څخه په ډیره اسانۍ سره راټول کړي. د مالیاتو لپاره د ټولو مالیه ورکوونکو ثبت او راجستر، د ټولو لپاره د خاص ډاټابیس شتوالی، د بانکي اویزونو په مرسته سره د مالیاتو جمع کول هغه وسایل دي چې د دولت سره په اقتصادي برخه کې زیات کمک کوي.

2 - د بریښنایي حکومتولۍ په شتون کې د اقتصادی رکود کمزورتیا

دولتونه هغه وخت زیات د اقتصادي رکود سره مخ کیږي چې تر داخلي عایدو یې مصارف دیر وي، نو د بریښنایي حکومتولۍ په مټ دولتونه کولای شي چې خپل ځان د اقتصادي رکود څخه وساتي.

3 - د سپما موجود والی

د بریښنایي حکومتولۍ په مرسته سره هرڅوک کولای شي، په خپلو مصارفو کې کموالی راولي، مثال که یو څوک د کتاب ویلو شوق لري، نو یو کتاب کیدای شي چې ۲۰۰ افغانی بیه ولري، اما هغه کتاب په PDF بنه ده ته زیات اقتصادي تامیدلای شي، یا مثال یو څوک بهر ته د زده کړې لپاره ځي، نو ورڅخه زیات مصارف کیږي ، نو د بریښنایي حکومتولۍ د ابزارو په مټ کولای شي چې انلاین زده کړه وکړي چې زیاته مؤثره او مثمره ورته تمامیدای شي، یا دولت ددې پرځای چې څوک د ارزیابۍ لپاره یوې پروژې ته واستوي ، هغه پروژه د انټرنیټ پر مټ په انلاین بڼه ګوري. نو ځکه په داسي حالت کې د بریښنایي حکومتولۍ ابزار او توکي د سپما په برخه کې زیات اقتصادي تامیدلای شي.

د بریښنایي حکومتولۍ ټولنیزي آغیزي

بریښنایي حکومتولي خلک د اوسنیو معلوماتو څخه په ډیره ښه بڼه او ژر خبروي، د نړۍ په هر ګوټ چې خبر خپور شي خلک ورڅخه خبرېږي.همدارنګه خلکو ته د دوی په شخصي ژوند کې زیاتي اسانتیاوي برابروي، خلک کولای شي چې په انلاین بڼه خپل معلومات شریک او د نورو د حال څخه ځان خبرکړي، بې له کوم محدودیت څخه زده کړې وکړي، په ډیره اسانه توګه سره رایه ورکړي، د خپل ځان او راتلونکي په اړه تصمیم ونیسي، په دولتي او ټولنیزو مسایلو او تصمیم نیونو کې په پراخه توګه ګډون وکړي. ځکه د بریښنایي حکومتولۍ په واسطه ترسره کیدونکي خدمات دیر ساده ، اسانه ، شفاف، حساب درلودونکي، موثره او مثمره دي، ترځو ورڅخه په مکمل توګه ښآریان ، تجاران او نور عامه وکړي استفاده وکړي. پورته هغه اغیزي وي چې په یوه سیمه د بریښنایي حکومتولۍ په راتګ سره یې بریښنایي حکومتولۍ پر یوه هیواد باندي لري. تر څو هغه هیواد ته پرمختګ ورکړی او په نوی ICT ټکنالوژۍ سمبال هیواد ورڅخه جوړ کړي.

(c) ketabton.com: The Digital Library

څوک د بریښنايي حکومتولی څخه زيات اغيزمن کيږي

د بريښنايي حکومتولۍ څخه هغه څوک آغيزمن کيږي چې غواړي بريښنايي حکومتولی په ځان کې راولي، او غواړی د بريښنايي حکومتولي د ابزارو څخه په استفاده وکړي. خو هغه هيوادونه چې د بريښنايي حکومتولۍ څخه استفاده کوي يا يې په ځان کې بريښنايي حکومتولۍ راوستلي ده، نو چې څوک ورڅخه آغيزمن کيږي دا به په لاندې موضوع کې تربحث لاندې ونيسو. [7]

1. ښاريان
2. سياسي اشخاص
3. دولت
4. عامه اداري
5. خدمات
6. ديموکراسي.

ښاريان

چې په زياته توګه د بريښنايي حکومتولی څخه آغيزمن کيږي ، ځکه په بريښنايي حکومتولی کې زيات تينګار پر دې باندې شوی دی چې ښاريانو ته خدمات په ښه دول سره وړاندې شي هغه که د دولتي سکټور څخه وي او که د شخصي سکټور څخه وي. د ښاريانو لاسرسی و معلوماتو ته همدارنګه د ښاريانو لاسرسی د دولتي پروسو او تصميم نيونو ته هغه څه دي چې ښاريان د بريښنايي حکومتولۍ څخه آغيزمن شوي دي،يعني که بريښناني آلات نه وي، نو کيدالای شې چې ددې شيانو څخه محروم پاته شي.

سياسي اشخاص

دا هغه څوک چې په دولت کې پراخه توګه سره برخه اخلي او د دولت په لوړو پوستونو کې قرار لري او د رايې اچوني او نورو طريقو څخه د خلکو ملاتړ د ځان کوي. سياسی اشخاص خپل نظر د بريښنايي حکومتولی په واسطه د تلويزيون ټولنيزي ميډيا او نورو الاتو په مرسته تر خلکو او ښاريانو پوري رسوي. دوی کولای شي چې خپل نظر په ډيري اسانی سره تر ښاريانو او دولت پوري ورسوي. بريښنايي حکومتولي دغو اشخاصو ته په ډيره ښه ښه سره د سياسي موخو په ترسره کولو کې کمک کوي.

دولت

دولت د بريښنايي حکومتولی په مټ د خپلو ښاريانو رضايت له ځانه سره لري. خلکو ته خدمات د بريښنايي حکومتولی د ابزارو لکه انترنيت، کمپيوټرونو ، ډاټابيسونو او نورو وسايلو پر مټ خپل خدمات خلکو ته وړاندي کوي. خلک اوس کولای شي چې دبرق بيل له تګ او تکليف څخه په اسانه او ارزانه توګه جمع کړي، اداري کارمندان کولای شي، خپل د وظيفي ځينی برخي په خپل د اوسيدو ځای کې په اسانی سره ترسره کړي، دولتونه د بريښنايي حکومتولی د شبکو WLAN او نورو له لاري په اسانی سره يو د بل سره تماس نيسي او خپلي سياسي موخي پالي. نو دولت د بريښنايي حکومتولی د خدماتو څخه په زياته اندازه استفاده کوي او د بريښنايي حکومتولی څخه په زياته توګه اغيزمن کيږي.

[7] ايرن. بريښنايي حکومتولي او بريښنايي حکومت.صص. ۱۳-۱۶.

(c) ketabton.com: The Digital Library

عامه اداري

هغه ځایونه دي چي په زیاته توګه په نني عصري نړۍ کې بریښنایي حکومتولۍ څخه استفاده کوي او خپلې اکثریت چاري د بریښنایي حکومتولۍ د ابزارو پر مټ ترسره کوي. عامه اداری خپل اداري خدمات د کمپیوټرونو ، انټرنیت ، شبکو او نیټورکونو او نورو ټولنیزو وسایلو په استعمال سره تر سره کوي. عامه اداري خلکو ته خدمات د شپه او ورځ په وړیا توګه د انټرنیټ پر مټ وړاندی کوي، اداری د خپلو همکارانو د همکارۍ ساتلو لپاره د بریښنایي حکومتولۍ د ابزاروڅخه استفاده کوي، نني عصري کمپیوټري سیستمونه په عامه ادارو کې ترسره کیږي ، د عامه ادارو کارکوونکي خپل میاشتنی معاش د بانکي سیستمونو له لاري په هرځای کې ترلاسه کوي. عامه اداري په زیاته توګه د بریښنایي حکومتولۍ څخه آغیزمن کیږي. ځکه زیات بریښنایي ابزارو څخه چي کارونه ورته اسانه کوي، استفاده کوي.

خدمات

هغه څه دي چي د بریښنایي حکومتولۍ څخه زیات متأثره کیږي، ولي چي هر څوک په خپل کاروبار یا اداره کې کوښښ کوي چي خپل خدمات تر مشتریانو پوري په اسانه توګه سره ورسوي. نو بریښنایي حکومتولي ورته دا استانتیاوي برابروي ترڅو خپل خدمات په ښه کیفیت سره شفاف، پروخت او په موثره او مثمره توګه سره ترسره کړي. د بریښنایي حکومتولۍ په واسطه ترسره کیدونکي خدمات لکه بریښنایي تذکیري، بریښنایي زده کړي، د ډاټابیس استعمال، د شبکو او انټرنیت استمال، انلاین پیر اوپلور، او نور هغه خدمات دي چي د بریښنایي حکومتولۍ په واسطه اغیزمن کیږي.

ډیموکراسي

داچي د ډیموکراسی په تعریف کې موږ وایو چي د خلکو حکومت د خلکو له خوا پر خلکو باندي ، یعني چي دولت باید د خلکو په خوښه او د خلکو څخه یې خپل مشروعیت او رضایت ترلاسه کړی وي. د اوسنیو بریښنایي وسایلو پر مټ خلک کولای شي د میډیا له لاري په دولتي سیستمونو کی برخه واخلي، خپل اواز پورته کړي، د خپل حق لپاره په ټولنیزو او بریښایي وسایلو کې دفاع وکړي او هغه چاته د خپلي خوښي سره سم رایه ورکړي چي دوی غواړي پوسټ ترلاسه کړي. د ډیموکراتیک حکومت زیات کارونه د بریښنایي حکومتولۍ په مت ترسره کیدای شي، سیاسي انلاین کنفرانسونه دایرول، په ټولنیزه میډیا کې د خلکو څخه د نظر اخیستل، پر تلویزیوني شبکو باندي د دولتي پروسو څخه د خلکو خبرول هغه څه دې چي ډیموکراسي یې د بریښنایي حکومتولۍ څخه آغیزمنه کړي ده، ولي چي خلک ورڅخه په دې برخه کې هم زیاته استفاده کوي.

پورته یاد شوي آغیزمن کیدونکي فکتورنه د بریښنایي حکومتولۍ څخه یو د بل سره نیږدي اړیکي هم لري چي موږ کولای شو په لاندي توګه ورڅخه یادونه وکړو.

1 - ښاریان او سیاست مداران : هغه څوک دي چي یو د بل سره نیږدي اړیکي لري یو د بل بشپړ کوونکی دي، ښاریان رایه ورکوي او سیاست مداران حکومت کوي.
2 - عامه اداره او ښآریان : د عامه اداري ټول خدمات د خلکو لپاره وي ترڅو خلک ورڅخه په اغیزمن او راضي و اوسي.
3 - دولت ، خدمات او ښاریان: کوم خدمات چي د دولت په واسطه ترسره کیږي، د دولت د ساتني او برپایه کولو او همدارنګه ښاریانو ته د اسانتیاوو برابرولو لپاره دي. [8]

[8] ایرن برمهارډ. بریښنایي حکومتولي او بریښنایي حکومت.صص. ۱۶-۲۱.

(c) ketabton.com: The Digital Library

دریم فصل

د برېښنايي حکومتولی آغیزه د خدماتو پر ارایه

کله مې هماغسې چې معلوماتي او مخابراتي ټکنالوژي د تجارت د مدیریت او کنټرول پر څرنګوالي پراخه اغیز ښیندلی، په هماغه ډول حکومتولي هم په هره برخه کې تر ډېره متاثره شوې. د برېښنايي حکومتولي (یا electronic government) اصطلاح په ټوله کې په حکومتولي کې راغلیو تحولاتو او په څه ډول چې دولتونه د کمپیوټر له بیلا بیلو اپلیکیشنونو استفاده کوي (یا ممکن استفاده ترې وکړي)، د لیدنې او څېرنې یو طرز دی. په حکومتولي کې د معلوماتي ټکنالوژۍ استعمال په ځان کې د دولتي ارګانونو ترمنځ په داخلي اړیکو کې بدلونونه، تر عامو وګړو پورې د خدماتو رسولو په څرنګوالي کې بدلونونه او له یوه ارګان سره د عام ولس د تعامل په خاطر د نوو لارو چارو ایجادول، رانغاړي. په داخل کې دولتي ارګانونه هم تر ډېره پورې د شخصي شرکتونو په څېر د معلوماتو د مدیریت او له نورو سره د دې معلوماتو د شریکولو اړتیاوې لري، خو دولتي ارګانونه ممکن داسې معلوماتي سیستمونه وکاروي چې د پېچلو او ځانګړو مقرارتو تر چتر لاندې د فعالیت جوګه وي، فرق نه کوي که دغه مقررات د ارګان د مدیرانو لپاره وي او یا د نورو لپاره. بل خوا، د دولتونو د خپلواکۍ او مسؤلیت منلو معیارونه هم معمولاً د شخصي سازمانونو له معیارونو مختلف هم وي او د هغو په پرتله سخت هم وي. د برېښنايي حکومتولۍ تمرکز پر دې دی چې د خپلو ارګانونو شتون ته په نړیوال جال باندې پراختیا ورکړي او دولتي وېبپاڼې لا مفیدې کړي، چې په دې پاڼو کې د مقرراتو یا د نورو پېچلو معلوماتو لنډیزونه، د انلاین همکارۍ زمینه مساعدول، د مالیې یا نورو برېښنايي تادیو اجازه ورکول او د Social Security یا Medicare په څېر پوستغالو د استعمالولو په خاطر د خلکو لاسنیوی راتلی شي.

هلته چې مراجیعن باید په فزیکي ډول دفتر ته سر ورښکاره کړي، کمپیوټري سیستم کولی شي چې د هغوی لپاره د لیدنو وخت نیول اسانه او په دې ډول په لیکه کې د انتظار وخت یې کم کړي (چې اوسمهال د موټرونو ګڼ دولتي ارګانونه دغه اسانتیاوې لري.) یو ځل چې یو خدمت وړاندې شي، له هغه وروسته باید پرمختګ وکړي، نو یوې خواته که یو شمیر خدمات (مثلاً د مالیاتو برېښنايي تادیه) د خپلې اسانتیا له کبله پرمختګ کولی شي، بل خوا یو شمیر خدمات بیا ډېر زیات ګونګ وي او یا ممکن د ټولنې یوازې یوې کمکۍ برخې ته ګټه ورسوي.

د بریښنایي حکومتولی په واسطه تر سره کیدونکې خدمات باید ډیر مؤثره او پر وخت وي ترڅو وکولای شي د ننۍ وخت غوښتنو ته ځواب ووایي ، همدارنګه د بریښنایي حکومتولی په واسطه ترسره کیدونکي خدمات باید ډیر مډرن او عصري وي، ترڅو خلک د نوې لارو چارو سره بلد شي او خپل کارونه په اسانه توګه ترسره کړي. ولې چې بریښنایي حکومتولي خلکو ته مؤثره توګه او هم په مثمره توګه خدمات وړاندي کوي او خلکو ته دا اسانتیا ورکوي، چې خپلي ورځنیو چارو پربنودلو ته ضرورت نشته ، اوس تاسي کولای شې، چې د بریښنایي وسایلو پر مټ په هوساتوګه خپل ورځني مشکلات حل کړئ، ځکه چې دا کار کیدلای شي، چې د خلکو لپاره ډېر مفید ولې چې زیاته بیروکراسي، او کاغذپراني د رش او وخت د اخیستلو باعث ګرځي، خو بریښنایي حکومتولي دا شیان د ځان سره نه لري. کوم خدمات چې د بریښنایي حکومتولی په واسطه ترسره کیږي، پر وخت او بې له ځنډه او تکلیف څخه خلک ورڅخه آغیزمن کیږي.

(c) ketabton.com: The Digital Library

د برېښنايي حکومتولي تطبيق

د پیچلو معلوماتي سیستمونو او اوسنیو ډاینامیکو ویب پاڼو د سمبالښت په خاطر په اړینو مهارتونو د سمبال کارمندانو لاسته راتلل اسانه خبره نه ده. د دولتي ګمارنو پروسه تر ډېره بریده بې نظمه او بدلیدونکو ضرورتونو ته د غبرګون لپاره ډېره سسته وي او اکثره وختونه حکومتونه له شخصي سکتور سره په سیالۍ کې لاس و ګرېوان وي، ځکه چې شخصي سکتور لوړو استعدادونو ته ښایسته لوړ معاشونه ورکولی شي[9].

په زیاترو قضیو کې د جامع برېښنايي حکومتولي تطبیق د دې غوښتنه کوي چې د یوه ارګان پر اهدافو او لومړیتوبونو بیا کتنه وشي. په دې سربیره، د انټرنټي کلچر او بیوروکراسیو ترمنځ هم یو کشمکش روان دی، ځکه انټرنټي کلچر پر دې ټرخې چې معلومات تر دودیزو پولو هاخوا ته انتقال وموميي او بیوروکراسۍ بیا دا تمایل لري چې معلومات تر خپل ځان پورې محدود او په مرکزي بڼه کنټرول کړي. په دې ټولو خبرو سربیره هم، ان بې له دې چې د ارګانونو د چلښت په څرنګوالي کې بنسټي بدلون راشي، د یوه مرکزي پورټل په توسط عام ولس ته د معلوماتو رسولو په برخه کې هم پام وړ پرمختګ شوی ، چې دغه پورټل اوس USA.gov او پخوا FirstGov نومیده.

ټولنیز او سیاسي اثرات

د هارت ټیټر یوې څیړنې وموندله چې د څیړنې ګډونوالو د برېښنايي حکومتولي تر ټولو لویه فایده دا ګڼله چې د حکومت مسؤلیت-مننه ورسره زیاتېږي؛ دوهمه ګټه یې معلوماتو ته پراخه لاسرسی وښوده؛ او شاید هیښوونکي به نه وي چې اسانتیا یې دریمه ګټه وه.

د برېښنايي حکومتولۍ د غورځنګونو یو انتقاد دا دی چې په دې ډول حکومتولي کې د مرکزي همغږۍ او هم آهنګۍ نشت لیدل کیږي او دغه ډول حکومتولي ممکن په داسي ډول تطبیق شي چې دا پکې په پام کې نه وي نیول شوي چې یو ارګان دې ته هم ضرورت لري چې له ټولو ښاریانو سره یو شان، باثباته او بې پرې چلند وکړي. مثلاً، که یو ارګان خپلې سرچینې د خپلې ویبپاڼې په جوړولو مصرف کړي، نو هغه خلک چې انلاین نړۍ ته لاسرسی نه لري، ممکن ګومان وکړي چې د «دوهمې طبقې» خدمتونه ور رسېږي. په تېره بیا د بدمرغۍ ځای دا دی چې له انټرنټ سره ناټرلي وګړي اکثره په داسي بې وزله او منزوي ټولنو کې ژوند کوي چې دولتي خدماتو ته تر ټولو زیات اړمن وي.

خدمات

خدمات هغه پیژندل شوي کړني دي، چې د مشتریانو دضروریاتو د پوره کولو لپاره وړاندي کیږي، (Stanton) ، یا خدمات هغه کړني، ګټي یا رضایت دی چې د تولید د عرضي لپاره ترسره کیږي، یا هغه کړني دي چې د تولید د لیلام سره ارتباط ولري. (Marketing Association). دا چې خلک په خپل ژوند کي مختلف کارونه ترسره کوي، نو په غیر مستقیم ډول سره دی د یو چا لپاره خدمت ترسره کوي، که څه هم کیدای شي ددي لپاره ده ته د ګټي مناسبه اندازه رسیږي او یا هم معاش اخلي ، خو دا کار په مستقیم او یا غیر مستقیم ډول سره خدمت بلل کیږي ، خو خدمات د ځانګړتیا وو پر اساس همدارنګه د وړاندي کوونکو پر اساس ، همدارنګه د کمپنیو پر اساس ، همدارنګه د سکتورونو پر اساس په مختلفو ډولونو ویشل شوي دي، چې موږ به دلته د ځینو څخه یادونه وکړو.

---

[9] ضیاءالاسلام .شیراني. په افغانستان کي بریښنايي حکومتولي. صص.۴-۷

(c) ketabton.com: The Digital Library

د خدماتو ډولونه

خدمات په خپل ځان کي زيات ډولونه لري ، خو موږ به دلته د ځينو پر اساس باندي د خدماتو ډولونه ذکر کړو، چي خدمات په عمومي ډول سره د وړاندي کوونکی سکتور پر اساس په دوه ډوله دي، عامه خدمات او شخصي خدمات ،

عامه خدمات

عامه خدمات هغه خدمات دي چي د دولت له خوا څخه د عامه ډومين يا خلکو لپاره چي تر ټو عامه ګټي په کښي وساتل شي. عامه خدمات د دولت پاليسياني او پروګرامونه دي چي په عمل کي و آلاتو او کړنو ته اوښتي دي او د دولت د مختلفو برخو په واسطه ترسره کيږي، چي د ښاريانو د استفادي وړ وګرځي. دا بايد مهمه برخه ونيول شي چي دلته د عامه خدماتو او د خدماتو د وړاندي کولو ترمنځ نږدي اړيکه موجوده ده. يا په بله خبره سره، عامه پاليسي د غوښتني وړ ده او عامه خدمات د خدماتو د وړاندي کولو هدف دي، يعني دا دغه معنا لري چي عامه خدمات وړاندي کول بايد د عامه خلکو او افرادو غوښتني او توقعات په نظر کي ونيول شي. د دغه فعاليتونو نتيجه د دولت د ماشينري په اوسطه د عامه خدماتو وړاندي کول دي، تر ټو دا خدمات د عامه خلکو او افرادو د هوسايني او امنيت لپاره استعمال شي، چي دا کار د خدماتو د رسولو په آلاتو سره کيدلای شي. عامه سکتور: هغه سکتور دی چي د دولت له خوا څخه اداره کيږي او خلکو ته عامه خدمات وړاندي کوي، چي په رآس کي يې دولت قرار لري.

کوم خدمات او کړني چي د عامه سکتور له خوا څخه خلکو يا ټولني او ملت ته وړاندي کيږي عامه خدمات دي او خلکو ته په زياته توګه په وړيا بڼه دي، خو ځيني وخت کيدلای شي چي يو اندازه قيمت ولري، کله چي په يوه سيمه يا هيواد کي عامه سکتور فعاله وي، نو د دولت خدمات هم په ښه بڼه تر ښاريانو پوري سيږي او که چيري د دولت عامه سکتور د نادری سره مخ وي، نو زيات عامه خدمات به د کمزوری سره مخامخ کيږي.

دا هغه کړنو ته ويل کيږي چي د خاصو سکتورونو په واسطه د عامه رفاء لپاره د دولت له خوا يا نورو سکتورونو له خوا څخه وړاندي کيږي. عامه خدمات د خلکو او ټولني د هوسايني او نيکمرغی لپاره ترسره کيږي ترڅ، د خلکو لپاره د روځينو چارو پرمخ بيول کي اسانتيا رامنځته شي. دولتونه اړ دي چي د عامه خدماتو په ترسره کي کولو کي زيات پرمختګ راولي، تر ټو د خلکو اوسنيو غوښتنو ته ځواب ويونکي وي. ځکه کله چي عامه خدمات خلکو ته په ښه ډول سره وړاندي کيږي نو دولت د خلکو په وړاندي خپل مسووليت او مشروعيت ترسره کوي.

شخصي خدمات

هغه خدمات دي چي د شخصي افرادو له خوا څخه د قيمت يا کوم بل هدف لپاره وړاندي کيږي. يا شخصي خدمات هغه خدمات دي چي د شخصي تصديو له خوا څخه د دولت په اجازه سره ترسره کيږي، چي هدف يې د خدماتو ترسره کول د خاص قيمت پر اساس باندي. شخصي خدمات هغه خدمات دي چي د دولت د پاليسيو او قواعدو مطابق د شخصي افرادو په واسطه وړاندي کيږي، چي د د دولت لپاره يو اندازه ګټه او لاسته راوړنه هم لري، خو داسي خدمات هم شته چي د دولتي سکتور او شخصي سکتور يې په ګډه ترسره کوي، لکه ځيني قراردادونه چي دولت يې مصارف په غاړه اخلي او کار وربانديشخصي کمپنۍ يا اجوګاني کوي. او د زياتو خلکو لپاره د اسانتيا باعث کيږي ، ولي ځيني داسي خدمات هم شته چي د دولت له خوا د خلکو د هوسايني لپاره ترسره کيږي خو يوه اندازه قيمت لري، لکه پارکينګونه، د ښاروالیو اکثريت خدمات او نور، ځيني بيا داسي دولتي خدمات سته چي د خلکو څخه هيڅ

(c) ketabton.com: The Digital Library

قیمت هم نه غواړي یعني بیله عوض څخه یې دولت وړاندي کوي، لکه اکثیریت دولتي ساختماني پروژې چي یو پل یا بل څه جوړوي او دهغه لپاره هیڅ قیمت هم نه غواړي.

همدارنګه خدمات د ترسره کوونکي پر اساس هم په دوه ډوله دي، د مسلک اړونده خدمات او غیري مسلکي اړونده خدمات

الف- د مسلک اړونده خدمات

دا خدمات مسلکي خدمات دي چي د هغه افرادو له خوا څخه تر سره کیږي چي مسلکي وي، یعني دغه خدمات چي وړاندي یو مسلک ته اړتیا لري، ولي چي ځوک دغه خدمت تر سره کوي باید د هغه اړونده خدمت مسلک هم ولري، چي دا خدمات تجارت مارکیټ، انفرادي، او همدارنګه په زیاته بڼه ترسره کیږي، دا خدمات د غیري مسلکي افرادو له خوا څخه نه شي ترسره کیدالای. دغه خدماتو ته مشورتي او مشکل حل کوونکي خدمات هم ویل کیږي ولي چي یو ځوک یو خدمت ترسره کوي ، خو دی خپله د هغه خدمت په ترسره کولو باندي نه پوهیږي ، نو په دغه سي حالت کي مشکل رامنځته کوي، اوس که چیري مسلکي شخص یې وړاندي کول نو بیا دا خدمات ډیر د ګټي اخیستني وړ ګرځیدلای شي، همدانګه دا خدمات د مشوري پر اساس هم ترسره کیدلای شي، ځکه چي د هغه چا د تجربو او مشورو څخه استفاده کیږي چي په دې برخه کي مسلکي وي. دغه خدمات د خاصو پیژندل شوو اشخاصو په واسطه وړاندي کیږي، ځکه چي د داسي خلکو څخه مشتریان ښه راضي وي او کړني په ښه بڼه ترسره کوي، داسي به ډیر لږ پیښیږي چي مسلکي خدمات دي د بې مسلکه خلکو په واسطه ترسره کیږي، مسلکي خدماتو ترسره کوونکي افراد خپلواک وي او د بل چا ملاتړ یا لارښووني ته زیات ضرورت نه لري، او نه د زیات کنټرول او ارزیابی وړ وي، ځکه چي دوی په دې برخه کي مسلکي او تجربي خاوند وي، نو ځکه زیاتي ارزیابي او کنټرول ته ضرورت نه لري، دوی خپل خدمات په لاندي ډول ترسره کوي،

- د خپل مسلک په خاصیت باندي ځان پوه کوي
- د رقابت ضروریات یا مشکلات کموي
- پر خپل مسلک باندي کنټرول لري
- د یو بل سره د خپل مسلک په اړه ښه راشه درشه او تعامل لري. مسلکي خدمات چي د مسلکي افرادو په واسطه ترسره کیږي په لاندي ډول سره دي، ۱- مالي خدمات ۲- اعلانات ۳- تجارتي او مدیریتي لارښووني ۴- انجینري خدمات ۵- بنایي او معماري خدمات ۶- داخلي ساختماني او نور ډیزاینونه، ۷- حقوقي او طبي خدمات ۸- او نور هغه خدمات چي د خاص مسلک پر اساس یې یوازي مسلکي خلک په ښه بڼه ترسره کولای شي.

ب- غیري مسلکي اړونده خدمات

دغه خدماتو مصرفي یا غیري تولیدي خدمات هم ویل کیږي، دا خدمات په مکمل ډول سره یوازي په تجربه او توانایې سره ترسره کیږي معنا هیڅ مسلک او وړتیا ته ضرورت نه لري، دا خدمات هم کیدالای شي چي تجارتي او یا نور غیري تجارتي خدمات و اوسي، خو په دې خدماتو کي هیڅ تجربي ته ضرورت نشته او کیدلای شي، چي د افرادو په واسطه بي له زده کړي او تجربې څخه هم اجرا شي، ځکه چي په دې اکثریت ساده خدمات شامليږي. په دې خدمات کي زیات مصرف په مشر باندي راځي او کاریګر د خدمت په ترسره کولو کي یوازي د اوږي سترپا لري، نور هیڅ مصرف پري نه راځي او زیات وخت د مشر تر ارزیابي او کنټرول لاندي وي، همدارنګه اکثریت وخت یې وظیفه هم نه وي معلومه او د مشر او مدیر د لارښوونو مطابق خپل کار ترسره کوي.

(c) ketabton.com: The Digital Library

ددي خدماتو ترسره كوونكي اشخاص اكثريت بي سواده او يا هم بي مسلكه خلک وي، او كه چيري سواداره هم خو بيا هم دا كارونه كولای شي، ولي چي دا كارونه يوازي توانايي ته ضرورت لري ، نه مسلک او پوهي ته. د دي خدماتو مثالونه كيدلای شي چي موږ په لاندي ډول وركړو. ۱- د دفتر ضروري شيانو اماده كول، په كورونو، دفترونو او نورو ځايونو كي د پاكولو او صفايي خدمات، ۳- د رخصتي صفر كوونكي كمپنۍ خدمات، ۴- د غذا رسولو او راوړلو خدمات، ۵- ساعتيري كمپنياني، ۶- چوكيداري او پيره دارۍ خدمات ۷- او نور هغه خدمات چي هيڅ مسلک ته اړتيا نه لري او هر څوک چي توانايي ولري، كولای شي چي ترسره يې كړي.

د خدماتي كمپنيو مثالونه چي كومي كمپنۍ په كومه برخه كي خدمات ترسره كوي، كولای شو چي په لاندي ډول يې ذكر كړو، ۱- صحت اړونده (هسپتال، دواخاني، پروتيز، د دواو شركتونه او نورر.) ۲- مسلكي خدمات (محاسبوي مركزونه، قانوني او حقوقي اداره، معماري يا بنايي كمپنۍ اونورر) ۳- مالي خدمات (بانكداي، د پانگه اچوني مشورتي اداري، بيمه او نور) ۴- ميلمه پالني خدمات (ريستورانټ، هوټل، بستري او ډوډۍ خدمات، سفري يا سياحي خدمات، لوبي او نور) ۵- سفر خدمات(هوايي شركتونه، د سفر نماينده گۍ، پاركونه او نور) ۶- نور خدمات(سلماني، پټرول پمپونه، د چمنونو ايښودل، مشورتي خدمات، كلبونه، ډيزاني او نمايشي او نور).

ارايه:

په تجارب او اداري اولاح كي آرايه هغه كاري جوړښت يا كړنه ده چي د مشتري او وړاندي كوونكي ترمنځ رامنځته كيږي .دا په حقيقت كي د دوو ډلو ترمنځ متقابل عمل دی، چي د وخت په جريان كي چي كوم چي وړاندي كوونكی يا Provider يو خدمت وړاندي كوي او تر لاسه كوونكي يې رانيسي او يا هم ورڅخه آغيزمن كيږي .دا په حقيقت كي هغه څه دي چي د كمپنۍ له خوا څخه و ترلاسه كوونكي ته وړاندي كيږي، چي هغه يې په خپله نه شي ترسره كولای يا هم په خپله نه شي جوړولای .خو دا چي خدمات يا هم توليدا ت د يوې كمپنۍ له خوا څخه وړاندي كيږي ، نو دا هم د هغه كمپنۍ په پاليسيو اومعيارونو پو رې اړه چي څرنگه ارايه ترسره كړي .دا ضروري ده چي موږ ددې په هكله معلومات تر لاسه كړو چي كمپنۍ او يا هم په لويه سطحه سره دولت خدمات په كوم ډول ارايه كوي. ځيني وخت د خدماتو ارايي لپاره معلومه اندازه ماليه اخيستل كيږي، اكثره خدمات خلكو ته په وړيا ډول سره ارايه كيږي[10]. Indeed.com. 2021

ارايه څه ته وايي؟

*مشتريانو ته يا د ی وی اداري داخلي پيرودونكو ته د خدماتو چمتو كولو پروسه ده ،چي پكښي دخدماتو ډيزاين،پراختيا،ځای پر ځای كول،او عملي كول شامل دي.

John spacey.Simplicable.com

دخدماتو ارايه

*د خدماتو د ډيزاين يوه پروسه ده چي د چمتو كوونكي لخوا مشتريانو ته و ړاندي كيږي.

*د نفوذ درلودلو او ملكرتيا تكلاره ده.

*خلكو ته خدمات په موثره او موثمره ت وگه تر سره كول عبارت د خدماتو د ارايی څخه دی.

[10] . What is deliver. 2021 **{** http://www.indeed.com**}**

(c) ketabton.com: The Digital Library

*دا هغه طريقه ده چي يو شرکت کارونکو ته د ICT خدماتو ته لاسرسی چمتو کوي.چي غ وښتنليکونه،د معلوماتو ذخيره کول او نوري سوداګريزي سرچيني پکښي شاملي دي. IGI Global دخدماتو ارايهن

دولت د عامه خدماتو په پراخ لړۍ کي له عدالت او امنيت څخه نيولي تر فردي وګړو او خصووی شرکتونو پوري ټولو ته د خدماتو په و ړاندي کولو کي مهم رول لري .د دوديزو عامه خدماتو سربيره لکه ښوونه او روزنه ،اداري خدمات هم شتون لري لکه جوازونه اخستل او نور...کوم چي داداري اجراتو او مقرراتو تابع دي.

ښه د خدماتو ارايه لپاره لاندي نقاط مهم دين

۱ن حکومت د اتباعو پر بنسټ اداري ته د ودي ورکولو ا ړتيا درع کوي.

۲ن ښه اداره د پاليسی يو هدت دی تر څو د عامه خدماتو کيفيت ت مين کړی.

۳ن SIGMA د هيوادونو سره مرسته کوي تر څو دد وی د خدماتو و ړاندي کولو ک ړنلاري ته وده ورک ړي.

۴ن د مقرراتو د پراختيا ،بيا کتني او پلي کولو ملاتړ کول.

۵ن د تشخيصی وسيلو چمتو کول تر څو په ارزونه او بيا ډيزاين کي مرسته وک ړي.

د خدماتو آرايه

د هغه وخت څخه چي مدني او ملکي ټولني جوړي شوي دي او خلک په دولت او ټولني کي داخلي شوي دي، نو خلکو د دولت سره د يو ټولنيز تړون پر اساس موافقه کړي ده، نو په دغه وخت کي د خدماتو د وړاندي کولو موضوع مهمه کيږي ، دولت خلکو ته ماليات او د ځانونو واک ورکوي او د دوی قانون پر ځان مني، نو ددي په بدل کي دولت خلک او ټولني ته د ځاني او مالي خطرونو څخه د ساتني مسووليت ترسره کوي، نو په دې اساس دولت پر ځان باندي ډير غټ مسوليتونه مني چي بايد په موثره او مثمره توګه يې ترسره کړي. چي دغه غتي دندي ته واقعيت ورکړي ، نو عامه خدمات په دې ځای کي د دولت د ماشينري په حيث څرګنديږي.

عامه خدمات د دولت او ښاريانو ترمنځ يو پل جوړ کړی دی(چي د خلکو عمومي غوښتنو ته ځواب ووايي.) يا په بله اصطلاح عامه خدمات د پاليسيو او پروګرامونو د جوړولو او عملي کولو يو مسووليت په غاړه وړي، ددي هدف لپاره چي د عامه رفاء خدمات ترسره کړي تر څو د عمومي ملکيانو د ژوند معيارونه لوړ کړي. عامه خدمات د دولت له خوا د خدماتو په وړاندي کولو کي د داخليدو احساس ته پرمختګ ورکوي کوم چي دولت ته يي ګټه نه رسيږي. نو ددي لپاره چي عامه خلک راضي و اوسي د عامه پاليسيو د عملي کولو څخه ، نو د قوانينو قوي کول او د عامه رفاء بهبود د عامه خدماتو مؤثريت ډيروي. د خدماتو وړاندي کول يو ډير لوی کار جوړيږي، ځکه چي دا ملت د جوړولو يو اساسي ساختار څخه نماينده ګي کوي، چي دا د دولت او دولت او خلکو ترمنځ واقعي ارتباط او لينک رامنځته کوي، همدارنګه د دولت ارزښت د خلکو په وړاندي ډيروي، او په اخيره د دولت او کارکوونکي ترمنځ يو بونډ يا تړاو رامنځته کوي. د کومه راهيسي چي د خدماتو مؤثره وړاندي کول د عامه خدماتو نتيجه کيږي، نو دوی ته د دوی د کار ترسره کونه معلوميږي، چي څومره د دوی کار مهم او ضروري دی. [11]

Walle and scott 2009[11]

(c) ketabton.com: The Digital Library

نو الغزالي ۲۰۰۸، د خدماتو د ارایې د توناییي لپاره د موثره خدماتو د وړاندي کولو لپاره يو ليست جوړ کړی چي که چيري د خدماتو وړاندي کول موثره وي، نوبايد په داسي شکل سره وي لکه لاندي:

- ✓ عامه خدمات بايد په داسی شکل سره وي چي د خدماتو او سامان الاتو وړاندي کول بايد په لږ قيمت او د وخت پر پام کي نيولو سره ترسره شي.
- ✓ خدمات بايد په داسي ډول سره وړاندي شي ، چي ټول خلک په مساويانه توګه ورڅخه استفاده وکړي او په شفاف ډول سره وي.
- ✓ خلک بايد داسي احساس ولري چي دولت د دوی اساسي حقوقو ته پاملرنه کوي او دوی بايد د ځان څخه د دولت قوانين پر ځان باندي ومني.
- ✓ د عامه خدماتو په وړاندي کولو کي بايد د دولت د فيزيکي فشار څځه کار وانخلي او دولت بايد خپل حقوقي قوت په ښه ډول استعمال کړي چی خلک يې په خپله خوښه اطاعت وکړي.
- ✓ خدمات بايد په داسي ډول سره دولت وړاندي کړي چي خلک هيڅ د بيري او وحشت احساس ونه کړي او په ارامه فضا کي د دولت د خدماتو څخه ګټه واخلي.
- ✓ په اخير کي د دولت هر قضايي پريکړي بايد بيله کومه تعصب څخه خلکو ته واورول شي.

نو په اخيره کي د عامه خدماتو وړاندي کولو هيواد په هيواد سره فرق لري، نو دا هغه څه دي چي دولتونه کوښښ کوي چي خپل په خدماتو کي د داسي لارو چارو څخه استفاده وکړي چي د دولت لپاره د خلکو رضايت ډير کړي او خلک د دولتي خدماتو څخه راضي واوسي، نو ځکه د يو هيواد خدماتو وړاندي کول د بل هيواد سره کيدای شي فرق ولري.

دولتي خدمات د کومو لارو په واسطه وړاندي کيږي

د خدماتو وړاندي کول د دولت د کليدي دندو څځه دي. دولت په دي برخه کي تر نورو په زياته اندازه ښکيل دی ځکه چي دولت هغه ساختار دی چي د کولای شي عامه خلکو ته د امنيت، عامه تنظيم، زيربنايي، مديريت او لارو ترتيب او نور خدمات وړاندي کړي. نو پورته څيزونه دولت ته دا واک او صلاحيت ورکوي چي پورته خدمات ترسره کړي، دا خو منل شوي خبره ده چي دولت په ټولنيزه سطحه د داسي اساسي خدماتو په وړاندي کولو کي مسووله دی .

(د خدماتو وړاندي کول. جين ايګمين-۲۰۰۷.) د نوموړي پر اساس دولتونه خلکو ته خدمات د لاندي لارو په واسطه وړاندي کوي[12]

- ➢ تعليم او مکتب: دولتونه اوس خلکو ته عامه خدمات د مختلفو لارو څخه وړاندي کوي چي يو يې هم تعليمي خدمات دي چي د مختلفو لارو چارو په واسطه يې ترسره کوي، چي د هغو د جملي څخه مفت تعليم وړاندي کول دي، دولتونه اوس کوښښ کوي چي خلکو ته تعليمي خدمات وړاندي کړي چي ترڅو خلک د دولت او هيواد په اهميت پوه شي او دولت په پراخه معنا مشروعيت ترلاسه کړي. دولتونه تعليمي خدمات د پوهنتونو، مکتبونو، انسټيټونو، انجوګانو، محلي تعليمي صنفونه، انترنيټ له لاري ، بهر ته د زده کړيالانو استولو او نورو لارو چارو په واسطه وړاندي کوي.

[12]جين .ايګمين. د خدماتو وړاندي کول. صص. ۳-۹.

(c) ketabton.com: The Digital Library

- ټولنیز امنیت : د دولتونو د لومړنیو دندو څخه چي باید ترسره یې کړي هغه هم د امنیت ټینګښت دی چي باید په ډیره ښه بڼه یې ترسره کړي. دولتونه خلکو ته د امنیت او هوسایني او بې له بیرې څخه د ژوند کولو خدمات وړاندې کوي او خپل امنیتي تدابیر نیسي ، ترڅو خلک ورڅخه استفاده وکړي. په نني عصري نړۍ کي دولتونه امینتي خدمات د مختلفولارو چارو په واسطه ترسره کوي، انټرنیټ له لاري، د کیمرو، امنیتي ګارډونو، استخباراتو او نورو له لاري خلکو ته امنیتي خدمات وړاندي کوي.
- حقوقي حفاظت: دولتونو د خلکو د حقوقو د ساتني لپاره خلکو ته حقوقي خدمات وړاندي کوي، تر څو په هیواد کي یو فرد پر بل باندي تیری ونه کړي او د هغه د حقوق تر پښو لاندي نه کړي. حقوقي خدمات د دولت له خوا څخه په وړیا بڼه ترسره کیږي ولي دولت دا اړتیاوي د خلکو څخه په مالیاتو کي پوره کوي په غیر مستقیم ډول سره. دولتونو خلکو د حقوقي خدمات د مختلفو وسایلو له خوا ترسره کوي چي د هغوی له جملي څخه د هر ډول قضیي لپاره د محکمي شتون، د مدافع وکیلانو شتون، د حوزو شتون، څارنوالي، شوراوي، پارلمان، قانون ، مسودي، مسوبي او نور شتون لري چي دولت له دې لارو کولای شي چي د خپلو ښاریانو لپاره حقوقي خدمات وړاندي کړي.
- عمومي خدمات: دولتونه خلکو ته په پورته ذکر شویو خدماتو سربیره نور هم زیات خدمات د مختلفو وسایلو په مټ تر سره کوي، چي کولای شو چي په لاندي ډول یې یادونه وکړو، د ښارونو اړونده د خدماتو لپاره د ښاروالیو شتون، غیري انتفاعي اداري شتون، د معلوماتو لپاره د د انټرنیټ شتون، د قراردادونو او پروژو په واسطه زیربنایي کارونه او نور اړوند کارونه ترسره کول، تجارتي جوازوو ورکولو سره د تجارت خدمات وړاندي کول، د ټولنیزي میډیا د کارولو اسانتیا، د خبري اژانسونو په واسطه د حالاتو په واسطه د خلکو خبرول، د صفایي او پاکوونکي خدمات د خاصو کارمندانو او وسایلو په واسطه، د شکایتونو د اوریدلو لپاره د شکایت بکسونو ایښودل او نور زیات لاملونه سته چي دولت خلکو ته د هغو په واسطه خدمات وړاندي کوي، چي ترڅو خلک ورڅخه استفاده وکړي[13].

د خدماتو د طبقه بندی مقالي پر اساس د خدماتو د وړاندي کولو لاري چاري چي دولت استفاده ورڅخه کوي په لاندي ډول سره د مختلفو کټګوریو پرمټ ترسره شوي دي چي خدمات وړاندي کوونکي برخي پر څلورو برخو ویشل شوي دي:

1 - دولت د ګټي لپاره: عامه سکتور، د پوسټ دفترونه، اوبه ، پولیس، برق
2 - د دولت د ګټي لپاره نه وي: خیریه بنسټونه، زاړه کورونه، د ښځو اړونده ټولني، ادبیاتي خدمات، همدارنګه رفاء.
3 - غیر دولتي انتفاعي: تجارتي سکتور، بانکونه، هوټلونه، هوایي شرکتونه، د سفر نماینده ګی، بیمه، قانوني، طبي او مشورتي خدمات.
4 - مسلکي خدمات: امنیتي کارکوونکي، حساب کوونکي، تفتیش کوونکي، کمپیوټر کاران اونور.

خدمات کیدلای شي چي په مختلفو لارو وویشل شي، چي د نوموړي مقالي پر اساس یې وړاندي کوونکي لاري د خصوصیاتو له کبله پر اووه ډولونو ویشل شوي دي:

[13] جین.ایګمین. د خدماتو وړاندي کول. صص. ۳-۹.

(c) ketabton.com: The Digital Library

a. د مشتريانو د تداخل د درجي پر اساس- د خلکو په واسطه ترسره کوونکي: چي مشتري باید موجود وي چي ترڅو د دي خدمت څخه استفاده وکړي، د معلوماتو پروسس- د خدماتو د ترسره کولو یا مصرفولو لپاره د خلکو یا مشتریانو سره باید وخت، کافي پوهه او معلومات موجود وي.

b. د خدماتو د واقعیت پر اساس: چي ځیني خدمات دي چي ډیر ضروري دي البته په اوسنیو وختونو کي د زیات او یا ټوله خلک ورڅخه استفاده کوي، چي هغه د ټلیفون خدمت دی چي د ټلیفون په واسطه ترسره کیږي.

c. د خدماتو د تر سره کوونکي د مهارت پر اساس: ډیر مسلکي خدمات: کوم چي په زیاته اندازه سره پوهي ته ضرورت لري، چي دا خدمات د خاصو مهارت لرونکو اشخاصو په واسطه ترسره کیږي، لکه ډاکتران، حقوقپوهان،انجینران، پیلوټان او نور. غیري مسلکي خدمات: هغه خدمات چي زیات مهارت ته اړتیا نه لري، چي ترسره کوونکی یې باید خامخا مسلکي پوهه ولري، لکه ، د صفایي کارونه، د کوچنیا روزنه او نور.

d. د تجارت اړونده د خدماتو ترسره کوونکو پر اساس: کوم خدمات چي دولت او یا یې هم شخصي سکتور وړاندي کوي، کیدلای شی چي د ګټي د لاسته راوړلو لپاره وي چي وړاندي کوونکي یې دولتي سکتور، تجارتي سکتور، داخلي/مسلکي سکتور، انتفاعي سازمانونه.

e. -د مارکیټ د برخي د استعمالونکو پر اساس: مصرف کوونکي خدمات چي دا خدمات هم کیدلای شی چي د دولتي سکتور او هم کیدلای شي چی د شخصي سکتور په واسطه ترسره شي، کله یو ځل مصرف شي بیا له منځه ځي، چي ترسره کوونکي یې دادي، دواخاني، کلبونه، سوپرمارکیټونه، او نور.

f. د قانون د درجي پراساس: دا هغه خدمات چي د قانون پر اساس باندي ترسره کیږي یا یې باید ترسره کوونکی خپلي قانوني لاري چاري ولټوي او بیا خپل کار ترسره کړي. چي ترسره کوونکي یې دادي، دولتي کارکوونکي، مامورین، بانکي افراد، بیمي کارکوونکي، حقوقي مدافع وکیلان، او نور..

g. د کارکوونکو د اختراع یا نوښتونو پر اساس: په دې ډله هغه خدمات راځي چي کیدلای شي چي نور افراد یې هم ترسره کړي خو دا خلک یې زیات مهارت لرونکي او مسلکي دي، لکه ډریوران، پاکوونکي، ترمیمونکي، کمپیوټري کارپوهان، نباتي ښکلا کارکوونکي، او نور.. نو په پایله کي موږ ویلای شو چي دولت یا هم شخصي سکتور کولای شي چي تولني او خلکو ته خدمات په یو اندازه قیمت او یا هم بیله قیمت څخه خدمات ترسره کړي خو موږ د خدماتو د ترسره کوونکو په اړه زیات بحث وکړ او هغه خلک چي خدمات ترسره کوي او یا هم دولتونه ورڅخه استفاده کوي، د مختلفو کټګوریو پر اساس مو بیان کړي. څکه دا ټول هغه خلک او یا هم لاری چاری وي، چي دولتونه کولای شي، د دوی پر مټ خلک کارونه او عامه خدمات ترسره کړي او اوس یې هم وړاندي کوي. نو څکه دا چي موږ خدمات وپیژندل نو دا به بده نه وي چي ددي خدماتو د ترسره کوونکو په اړه بحث وسي چی نوموړي خدمات د چا له خوا څخه وړاندي کیږي.

د بریښنایي حکومتولی وسایل:

داچي موږ په دي اړه بحث وکړی چي بریښنایي حکومتولي د خدماتو پر آرایي باندي تاثیرات لري، او کولای شي چي د خدماتو په کیفیت کي پرمختلګ راولي. خو دا پرمختګ یوازي په دولت او خلکو سره

(c) ketabton.com: The Digital Library

نه شي راتللی، دا پرمختګونه د وسایلو پر مټ راوستلای چي دا وسایل په زیاته اندازه د دولتونو له خوا ځځه اماده کیږي او کیدلای شي چي د شخصي سکتور هم په کښي د پام رول ولوبوي خو په زیاته اندازه دولت په دي برخه کي ښکیل دی، دا چي موږ د بیښنایي حکومتولی پر پرمختګ او اسانتیاوو باندي بحث وکړی نو چي دا آسانتیاوي په بریښنایي حکومتولی کي د کومو لارو په واسطه راوړل کیږي، په دي اړه بحث کوو، د بریښنایي حکومتولی وسایل او لاري چاري چي خدمات ورځخه ترسره کیږي، زیات دي خو موږ به دلته د ځینو یادونه وکړو همدارنګه به ددوی د استعمال په اړه هم بحث وکړو چي په کومه برخه کي زیات رول لري او کوم خدمات ترسره کولای شي. خو داسي نه ده چي یوازي همدومره دي، بلکي ډیر زیات دي، خو موږ یوازي د یو څو ځخه یادونه کوو:

1 - **انټرنیټ:** دا چي په ننۍ عصري او الیکترونیکي نړۍ کي د انټرنیټ استعمال ډیر زیات دی، نو د بریښنایي حکومتولی په برخه کي هم ډیر زیات رول لري، چي په لاندي ډول سره به یې وپیژنو: د انټرنیټ د منځ ته راتللو لومړنی نښي نښاي په ۱۹۵۷ م کال کي لټولی شو. دا هغه وخت و چې پخواني شوروي اتحاد په خپله فضایي بیړۍ د سپوتنیک (Sputnik) په نامه کیهان ته ولیږدوله. په همدي وختونو کي د امریکا متحده آیالات هم په دې فکر کي شوه چي څنګه به وکولۍ شي خپلي فضایي پروږې تر ژوءې او دقیقي څارني لاندي راولي. په ۱۹۶۲ م کال کي د امریکا هایي ځواک و یو تن د Rand paul baran په نامه دې ته وګوماره ، چي که چیرته د امریکا په ځینو ښارونو اتومي برید وشي نو دوی به څنګه د خپلو اتومي توغندویو پروګرام په خپل لاس کې ولرلی شي.[14]

نو دده دله اوږده کار او هلو ځلو وروسته، هوایي ځواک ته د یو داسي نیټ ورک جوړولو مشوره وکړه چي په هغه کي ډیر کمپیوټرونه یو بل سره تړل ي وي او مهم معلومات له یو کمپیوټر ځځه بل ته په اسانۍ انتقال شي. چي لومړی یې د APRA نیټ ورک سیستم جوړو کړ چي یوازي څلور کمپیوټرونه په کې له یو بل سره تړلي وو او د همدې ایجنسۍ سره د تړاو له امله یي د APRANET نوم ورکړ. په ۱۹۷۳کال کي د DARPA یوي کارکوونکي ډلې چي مشر یې Vinton Cerf و د TCP/IP پروتوکول له لاري په دې بریالۍ شو چي د کمپیوټرونو بیلابیل نیټ ورک سیستمونه په خپلو کي سره وتړي. په ۱۹۷۴ کال کي د همدغي ډلې لهخوا ځخه دي نیټ ورک سیستم ته د Internet نوم ورکول شوو. د انټرنیټ کلمه له دوو کلمو interاو net ځځه جوړه ده چي inter د نړیوال او net د جال یا شبکي معنا ورکوي چي مجموعي معنایي نړیواله شبکه ده.انټرنیټ تعریف: د کمپیوټر د نیټ ورکونو یو نیټ ورکی دی، کوم چي د معلوماتو (Data) د استوني له پاره سره ورته ژبه یا پروتوکول کاروي. هغه نیټ ورکونه چي انټرنیټ جوړوي، په ولایتونو، هیوادونو او نړۍ کي خواره دي او هر کمپیوټر چي ددي نیټ ورکونو ځځه یوه سره هم تړلي وي د انټرنیټ برخه ده. (Enc.Wiki)

که څه هم انټرنیټ لومړي ځل بې امریکا کي د ځانګړي نظامي ضرورت له مخي ایجاد شو خو وروسته یي د یو نړیوال جال بڼه خپله کړه او ګرده نړۍ یې د ځان سره په دې جال کي راونغښتله. په دې توګه انټرنیټ نه یواځي د انسانانو ترمنځ د معلوماتو تبادله او اړکي اسانه کړل بلکي د نړۍ خواره واره تنابونه یط هم رالنډ کړل او دنیا یې په یوه نړیوال کلي واړوله. (انټرنیټ. عبدالهادي مومند .۲۰۱۷.).

[14] Encyclopedia.Wikipedia .۲۰۰۴،

(c) ketabton.com: The Digital Library

2 - **معلوماتي ټيکنالوژي يا IT :** معلوماتي ټيکنالوژي د ننی بریښنایي حکومتولی يوه برخه ده چي د دولتونو سره د خلکو لپاره د معلوماتو او معاملاتو په ترسره کولو او وړاندي کولو کي کمک کوي. د معلوماتي ټيکنالوژي څخه د بریښنایي حکومتولی په برخه کي زيات کار اخيستل کيږي او تر ډيره بيده هم کامیابه ګڼل کيږي. د هرډول بریښنایي موادو او معلوماتو د رامنځته کولو ، پروسس، کولو ، ذخيره کولو، بياترلاسه کولو او تبادلي لپاره د کمپيوټرونو کارولو ته ويل کی.ي آی ټي د شخصي يا تفرحي ټيکنالوژيو خلاف معمولا د سوداګريزو عملياتو په ساحه کي کاريږي. معلوماتي ټيکنالوژي د معلوماتي او مخابراتي ټيکنالوژۍ)ICT) فرعي مجموعه ګڼل کيږي. د معلوماتي ټيکنالوژۍ سيسټم (آی ټي سيسټم) عموما يوه معلوماتي سيسټم ، د مخابراتو سيسټم يا په لا ډير مشخص ډول د کمپيوټر سيسټم ته د هارډوير، سافټوری او نورو جانبي او الحقي وسايلو په ګډونو ويل کيږي. چي د آی ټي کارکوونکو د يوې محدودې ډل لخوا پر مخ وړل کيږي دا اصطلاح عموما د کمپيوټر او کمپيوټري شبکي لپاره د مترادفي اصطلاح په توګه کاريږي، خو بيا هم د معلوماتو د ويش نورې ټيکنالوژۍ لکه تلويزيون او ټيليفونونه هم رانغاړي. په اقتصادي کي ګڼ محصولات يا خدمات له معلوماتي ټيکنالوژۍ سره تړلی دی، چي د کمپيوټر هاډوير، سافټوير، الکترونيکي توکي، سيمي کنډکټرونه، انټرنيټ، مخابراتي تجهيزات، او اي کامرس پکي د يادول وړ دي.

3 - **کمپيوټر:** کمپيوټر لکه څرنګه چي مخکي په نامه، هغه شخص تل هڅه کوي چي خپل ژوند اسان کړي، او له همدې امله د بریښنایي کمپيوټر جوړ، تاسو ته اجازه په چټکۍ سره د اړتيا وړ کړني ترسره کړي. لومړی د کمپيوټر، او يا په څېر، په نامه abacus - يو عام شمېرلو تخته. دا ساده محاسبه ته اجازه ورکوي، او برابريږي وه خورا ساده دي. د لومړي پروګرام د کمپيوټر توکي د ماشين جوړ شوی او مشهور په 1946 Dzhon Fon Neyman نوم ساينس پوه-رياضي وړاندې. د د ټکنالوژۍ مترقي پراختيا، د زيات شمېر نوې پروژې د راڅرګندېدو سره سره، د لومړي ځل کمپيوټر د اصولو ډېر کارول او عصري وسايل. Von نيومن يوازې کار نه درلود، خو سره د همکارانو. هغوی په مرسته سره، دا به د د ميکانيزم په راتلونکي جوړښت معلوم کړي. د هغه په وينا، هغه له يوه څخه زياتو آله لري، سره د بهرنيو په اوږدو کي، پرته له کوم، هم، نيوله نه شي کولای. دا هغه آله چې د منطقي او حسابي عملياتو او يا ترسره الوبخارا (arithmetic منطق واحد) د کنټرول، او يا UU. دا هم ضروري و، او د پلورنځي د پروګرامونو او د معلوماتو د ځينو حافظه. بهرني توکي د مختلفو معلوماتو دنده او خارجي ترسره کړي. Dzhon Fon Neyman وړانديز وکړ چي د حافظې بايد په داسي يوې لاره چې د خپلو ټولو حجری به د يو مساوي ته رابللي او دکمپيوټری نورو توکي موجود وي ترتيب شي[15].

د رياضي د جوړښت تر څنګ او د لومړي کمپيوټر د اساسي اصولو په ګوته، په لاندې توګه وه. قوماندانی بايد په ترتيب سره د پراسس، هغه څه چې د سافټ وير د کنټرول د اصل په نامه له خوا ترسره شي. ټول پروګرامونه، سره د معلوماتو په اوږدو کي په يوه حافظه، چې، په خپل وار، د حجراتو پورته دی زيرمه شي. د دوی هر يو د خپل شمير، او بهيرګر په هر وخت کې موجود دی. دا اصول دي مشاهده کړي، او په ځينو عصري کمپيوټر، چې د "شاليد-neymanskimi" ته راجع کيږي. نو، نيومن دا وويل شي، هغه څه چې دی د يو کمپيوټر د يو تعريف ورکړ.

[15] Encyclopedia.Wikipedia

(c) ketabton.com: The Digital Library

عصري کمپيوټر: د نن ورځې د ولايتي شوراګانو ستونزه دا ده چې د يوه لوړ سرعت مالومات د استملاک، د پروسس، انتقالول او د ترلاسه کولو معلومات برابر کړي. دا بايد د توليد واحدونو د کارکوونکو او مديريت لپاره مناسب وي. زموږ په وخت کې، د ټکنالوژۍ د لوړ سرعت پرمختګ، د ټکنالوژۍ د نوي ډولونه د راڅرګندېدو په موده کې، د ولايتي شورا ده، که نه د ټولو، نو هر دوهم کس. معمولا دا يو شخصي کمپيوټر چې په دې موخه د وصل د معلوماتو د شبکې، په دې توګه زموږ د ژوند يوه ډېره مهمه برخه ده. اوس د کمپيوټر دی - د معلوماتو اصلي وسيله او په دفتر او په کور کې. نږدې په ټولو کار سره د معلوماتو سره دا ترسره کړي، چې آيا دا د متن پېغام معمول او يوشان او يا د يو تفريحي فلم کتل. د نن ورځې تر ټولو پرمختللي کمپيوټرونه په ماډل کې ستونزې چې نه د کړنو د يو الګوريتم، چې د مصنوعي استخباراتو نوم په څرګند ډول جوړ حل پيچلې بيولوژيکي او فزيکي پروسو لپاره کارول کيږی.

په دې ساحه کې، کمپيوټرونه دي يوازې د خپل پرمختګ پيل، له دې امله چې د کمپيوټر په داسې ستونزو د حل ده، په داسې حال کې چې دا ناشوني خبره ده. د عصري کمپيوټر دي چې د کمپيوټر د څلورم نسل د بې سارې، خو يو شمېر رعيت له دوی پنځم لري. او حقه، نو د سافټ وير د چټک پرمختګ ورکول. له همدې امله، د دې پوښتنې په واحد، دقيق ځواب نه دی. نو، کمپيوټرونه - دا څه پرته چې نن هر څوک کولای شي نه په عصري ژوند وکړي. (Enc.Wiki)

4 - **برېښناليک (په انګرېزي: electronic mail يا e-mail)** د ليک تر ټولو چټکه بڼه ده. برېښليک د هغه کمپيوټر په مرسته چې انټرنټ ته لاسرسی ولري لېږل کېږي. د ايميېل يا برېښناليک د څلوېښتمې کاليزې په مناسبت يوې ويبپاڼې (mashable.com) د برېښناليک د تکاملي يا بشپړتيايي تاريخ د څلوېښتو کلونو ډيزاينونه خپاره کړي دي. برېښنا ليک چې په لومړيو کلونو کې يوازې د يو کم شمېر ساينس پوهانو يا موسسو د ارتباط وسيله وه نن سبا دومره عام شوی چې حتی د ډېرو داسې کسانو لپاره چې ښايي په مياشتو کې يې يوه کرښه خط نه ليکه بې ايميله ګوزاره ګرانه شوې ده. [16]

ډېر خلک مجبوره دي چې د ورځې څو څو ايميلونه وليکي يا د نورو برېښناليکونو ته ځواب وليکي . لومړنی برېښناليک د انفورماتيک يوه انجنير، چې رې ټاميلسن نومېږي، په ۱۹۷۱ ع کال ولېږه. ده يو کال وروسته د پوهنتونونو لپاره د انټرنټ له لارې د مالوماتو د تبادلې يو خاص سيستم جوړ کړ. رې ټاميلسن په ۱۹۷۱ کال په خپل لومړني ايميل کې ليکلي وو:qwertyuiop-send (mashable.com) ويبپاڼې د لومړني برېښناليک په وياړ د ايميل د ۴۰ کلن بشپړتيايي پړاو ډيزاينونه خپاره کړي دي. د بريتانيا ملکه دوهم اليزابت لومړنۍ جګپوړې مقامه وه چې په ۱۹۷۶ کې يې برېښناليک ولېږه. په ۱۹۷۸ کال ايميل له پوهنتونونو دباندې د لومړني ځل لپاره وکارول شو.

په ۱۹۸۲ کې د ايميل (e-mail)کلمه د لومړي ځل لپاره وکارول شوه. په ۱۹۸۹ کې په برېښناليک کې ښه راغلاست (welcome)، ايمل ورسېد(sent)، يو ايميل لرئ، او خدای پامان عبارتونه ثبت شول چې تراوسه اکثره شته. په ۱۹۹۷ کې مايکروسافټ هاټ مېل (hotmail)او وروسته اوټ لوک (outlook) په انټرنټ کې فعاله کړل. په ۱۹۹۸ کې د سپم (spam) اصطلاح د اکسفورډ په ډکشنرۍ کې شامله شوه. په ۲۰۰۳ ع کال د امريکا د هماغه وخت ولسمشر جورج ډبليو بوش له سپم سره د مبارزې قانون توشيح کړ. په ۲۰۰۴ ع کال په ايميل او چټ کې

---

[16] Encyclopedia.Wikipedia

(c) ketabton.com: The Digital Library

کاروېدونکي لندوني (لکه؛ ru) د اکسفورډ په ډکشنری کې شاملې شوې. په ۲۰۰۷ ع کال ګوګل جي مېل (gmail) د عامو خلکو لپاره وړاندې کړ او په ۲۰۱۱ کې د (e-mail) کلمه په (email) بدله شوه. (Enc.Wiki)

5 - **د سیرچ یا لټون سیستم :** یو سافټویر او هارډویر د وېب له اړیکي سره په ګډه په انټرنیټ کې د معلوماتو د لټون وړتیا برابروي. د لټون ماشین معمولا د هغه سایټ په معنا دی چې د سیستم د اړیکې (مخکې-پای) کوربه‌توب کوي. د لټون د ماشین د سافټویر برخه د لټون انجن دی — د پروګرامونو هغه ټولګه چې د لټون د ماشین فعالیت وړاندې کوي او معمولا د لټون انجن جوړوونکې کمپنۍ سوداګریز راز دی. د لټون ډېری ماشینونه د نړۍ په کچه په وېب سایټونو کې معلومات لټوي، مګر داسې سیستمونه هم شته چې کولی شي د FTP یا د فایل د لېږد پروتوکول د سرورونو فایلونه، په آنلاین پلورنځیو کې شته توکي، او د Usenet خبري ګروپونو معلومات وګوري. د لټون پراختیا د عصري انټرنیټ یو له لومړیتوبونو څخه دی (د لټون انجنونو په کار کې د اصلي مسائلو په اړه ژور ویب مقاله وګورئ). د سټاټیسټا د شمېرو له مخې، د ۲۰۲۱ کال په اکتوبر کې د لټون د ماشینونو کارول په لاندې ډول وېشل شوي وو:

ګوګل – ۸۶،۶۴ سلنه

بېنګ – ۷ سلنه

یاهو – ۲,۷۵ سلنه د ۲۰۲۱ کال په اګست میاشت کې د سټاټ کاونټر ګلوبل د شمیرو له مخې، په آسیا کې چینایي سرچیني بایډو (Baidu) وکړای شول د انټرنیټ د بازار نږدې ۳ سلنه برخه ونیسي. په بدل کې یې بیا په همدې سیمه کې یانډېکس (Yandex) له یاهو څخه وړاندې شو او نږدې ۲ سلنه برخه یې خپله کړه او په ډلبندۍ کې یې دریم ځای خپل کړ.

6 - **ګرځنده ټیلیفونونه:** د بشر یوه مهمه اختراع ګڼل کیږي، ځکه چې د مصرفي ټکنالوژۍ یوه تر ټولو ډېره کارېدونکې او تر ټولو ډېره پلورل کیدونکې برخه ده. ګرځنده ټیلیفونونو د محبوبیت له نظره په ځینو ځایونو کې چټکه وده کړې ده، د بېلګې په توګه په بریتانیا کې په ۱۹۹۹ کال کې د ټولو ګرځنده ټیلیفونونو شمیر د کورونو تر شمیر زیات شو. دا مهال ګرځنده ټیلیفونونه د نړۍ په هر ځای کې موجود دي او د نړۍ په کابو نیمو هیوادونو کې څه باندې ۹۰ سلنه خلک لږ تر لږه یو ګرځنده ټیلیفون لري.

ځیرک ټیلیفون : ځیرک ټېلیفونونه یو شمیر داسې ځانګړنې لري چې له نورو یې بیلوی. د مخابراتو نړیواله اتحادیه د هغو کسانو کچه اندازه کوي چې انټرنېټ ته لاسرسی لري او د موبایل-براډ بنډ فعال ګډونوال یې بولي (چې ټابلېټونه او داسې نور موبایلونه په کې راځي). په پرمختللې نړۍ کې دا مهال ځیرک ټېلیفونونه د مخکېنیو ګرځنده ټېلیفونونو تر سیستمونو ډېر کارول کېږي. په پرمختللو هېوادونو کې ځیرک ټیلیفونونه د ګرځنده ټیلیفونونو شاوخوا ۵۰ سلنه برخه جوړوي. (Enc.Wiki)

ساده ټیلیفون: د ساده ټیلیفون اصطلاح معمولاً هغو ګرځنده ټیلیفونونو ته کارول کیږي چې د اوسنیو ځیرکو ټیلیفونونو په پرتله یې وړتیاوې کمې وي. ساده ټېلیفونونه پر ملټي مېډیا، انټرنېټ او نورو لومړنیو وړتیاوو سربېره معمولاً د غږیزې اړیکې او متني پیغامونو وړتیا لري. یو ساده ټېلیفون تر یوه داسې معمولي ګرځنده ټېلیفون ډېر کارونه کولی شي چې یوازې د اړیکو ټینګولو او پیغامونو لېږلو وړتیا لري. ساده ټېلیفونونه او ابتدایي ګرځنده ټیلیفونونه له یوه اختصاصي او کارن برسېر سافټویر څخه استفاده کوي. د دې پر خلاف، ځیرک ټېلیفونونه

(c) ketabton.com: The Digital Library

معمولاً د ګرځنده ټیلیفون له چلوونکي سیستم څخه استفاده کوي چې تر ډېره د ډیوایسونو تر منځ مشترکي ځانګړني سره شریکوي.(Enc.Wiki)
استفاده: ګرځنده ټېلیفونونه د بېلابېلو موخو لپاره کارول کېږي چې د کورنی له غړو سره اړیکه ټینګول، سوداګریزې چارې مخته وړل او په بیړنیو حالاتو کې ټېلیفون ته لاسرسی یې د بېلګې په توګه یادولی شو. ځینې خلک د بېلابېلو سوداګریزو او شخصي موخو لپاره تر یوه ډېر ګرځنده ټېلیفونونه کاروي. د بیلا بیلو اړیکو د پلانونو له ګټو څخه د استفادې لپاره ګڼ سیم کارتونه کارېدای شي. د بېلګې په توګه یو ځانګړی پلان ښایي څه ناڅه ارزانه ځایي اړیکې، لرې اړیکې، نړیوالې اړیکې یا هم رومینګ برابرې کړي.
روغتیایي اغیزې : د انسان پر روغتیا د ګرځنده ټیلیفونون د وړانګو اغیزې هغه موضوع ده چې په دې وروستیو کې پام ورته شوی او څېړل شوې ده، لامل یې دا دی چې په ټوله نړۍ کې له ګرځنده ټېلیفون څخه استفاده زیاته شوې ده. ګرځنده ټیلیفونونه د مایکرو وېو په محدوده کې له الکترو مقناطیسي وړانګو څخه کار اخلي چې د ځینو په اند ښایي دغه وړانګې د انسان روغتیا ته زیان ولري. په دې اړه د انسانانو او غیر انساني حیواناتو اړوندې ګڼې اپیډیمولوژیکې او تجربوي څېړنې موجودې دي. ډېری دغه څېړنې په انسان کې د ګرځنده ټېلیفون او زیانمنوونکو بیولوژیکي اغېزو تر منځ کومه اړیکه نه څرګندوي. دا څېړنې د هغو شواهدو د توازن په توګه تعبیرېږي چې ښیي د ګرځنده ټېلیفونونو له لارې انسان ته کوم زیان نه رسېږي، که څه هم یو ګڼ شمېر انفرادي څېړنې دغه ډول یوه اړیکه څرګندوي یا هم بې پایلې دي. د ډېټا د ارتباطي شبکو په څېر نور وایرلېس ډیجیټل سیستمونه هم دې ته ورته وړانګې تولیدوي[17].

7 - **باور کارټ :** (په انګرېزي: Credit Card) یا بانکي کارت هغه ارزښتمن سند وي چې د کارت خاوند د دې جوګه کوي چې هر ځای کې وغواړي نو خپل د اړتیا سره سم نغدې پیسې له خپل بانکي ګڼون نه وباسي. همداراز د باور کارت په مرسته په انټرنټي هټیو، بازارونو، او سفري دفترونو کې بېلابېل توکي، او ټکټونه وپېري. ډېبټ کارډ ډېبټ کارډ ته بانک کارډ یا چک کارډ هم ویل کیږي، دا په حقیقت کې یو پلاستیکي کارډ ده چې بانکي ګڼون ته لاسرسي اسانه کوي ، د توکو د پیر او پلور پر مهال د نغدو پیسو پر عوض هم کاریدلی شي. کچیرې وغواړو د انټرنیټ پر مرسته توکي و پیرو نو په ځینو ځانګړو مواردو کې کارډ پورې اړوند ګڼون نمبر څخه استفاده کوو چې د کارت فزیکي موجودیت ته هم اړتیا نه وي. د ۲۰۰۰ میلادي کال له نیمایی نه را پدیخوا نوښتګرو مؤسسو دا چاره نوره هم اسانه کړې او په یوه ښار یا هیواد کې ویشل شوې کارډونه په بله ساحه یا هیواد کې هم د کاریدو وړ دي. (Enc.Wiki)
د ډیبټ کارډ په مرسته پیسې له یوه ځایه بل ځای ته بې له دې چې بیرته را وګرځي لیږلي کیږي او هم د ATM کارډ په شان له خپل ګڼون څخه د پیسو د ایستلو او اېښودلو لپاره کارول کیږي.
ځینو هیوادونو کې بانکونه په دې ډول معاملو یا ترانزکشنونو باندی لږ حق الزحمه وضع کوي ، په انګلستان کې تاجران دا ډول چاره مني ځکه دوي غواړی پیسی یی خوندي وی خو عادي مشتریان بیا له دې کاره معاف دي ، همدا شان ډیر خرڅونکي د کوچنیو بانکي معاملو لپاره ډیبټ کارډ نه مني ځکه د جنس ګټه د بانکي حق الزحمې په واسطه له مینځه ځي او دا کار خرڅونکي ته بې ګټې تمامیږي.

---

[17] Encyclopedia.Wikipedia

(c) ketabton.com: The Digital Library

8 - **د خبرتیایي ټکنالوژۍ :** پیژندنه بیلا بیلو پوهانو په بیلا بیلو ټکیو کې کړې ده. خو د یو ټولیز او جامع تعریف لپاره یې څو بېلګې وړاندې کوم:

- پخوا به مو لیکونه، پیغامونه، خبرتیاوې (معلومات) د جارچیانو، قاصدانو، کوترو او پوستې له لارې استول راستول. خو، نن د کمپیوټري شبکې (لکه انټرنېټ) او مخابراتي مزیو او کېبلونو له لارې ستاسې لیکونه د نړۍ په هر ګوټ کې په څو ثانیو کې بل کمپیوټر ته استول کیږي، دغه راز استونه برېښلیك (برېښنالیك) یا electronic mail یا په لنډیز سره Email بلل کیږي.
- پخوا به مو بل ځای له چا سره هممهالي خبرې اترې نشوې کولی. خو نن خپلې نظریې، افکار او خبرتیاوې په عین وخت کې له خپل کمپیوټره په یو ډېر لیرې پراته ځای کې له بل کمپیوټر سره د انټرنېټ له لارې شریکولای شئ. داسې، چې تاسې خپلې خبرې پر خپل کمپیوټر لیکئ او مخامخ لوري یې په همغه وخت کې هلته لولي، بیا هغوی لیکي او تاسې یې دلته لولئ. دې ته برېښنډار (chatting) وایي.
- پخوا به مو د یوې موضوع، مثلا د افغانستان د تاریخ په اړه معلومات غوښتل، ډېر کتابونه او کتابتونونه پسې لټول؛ خو د خپلې اړتیا وړ مواد نه موندل یا به مو له ډېر کړاو وروسته تر لاسه کړل. او یا به د رخصتۍ ورځ وه، کتابتونونه به بند وو، نه مو شوای کولی خپله څېړنه او تحقیق وکړئ. خو نن کمپیوټر روښانوئ، انټرنېټ ته ورځئ او وېبځیونه لټوئ، هغه کتابتون ته ورځئ، چې له انټرنېټ سره تړلی وي او د خپلې اړتیا وړ مواد په ډېره لږه موده کې ترې لاسته راوړئ. دغه چار وېبپلټنه (web searching) یا وېبلټونه (web browsing) بولي.
- پخوا به مو اسعار بل ځای ته د چا په لاس استول، خو نن د بانکونو تر منځ پیسو راکړه ورکړه او لېږد رالېږد د کمپیوټرونو د شبکو، انټرنېټ او مخابراتي مزیو له لارې په ډېره اسانۍ کیږي. دغه عمل برېښنلېږد (electronic transfer) بلل کیږي.
- پخوا به مو خپل سوداګریز توکي پخپله او د نورو هغه به خپله راوړل. خو نن د سوداګریزو مالونو پېرل، پېرودل او لېږد رالېږد د کمپیوټرونو او انټرنېټ د اسانتیاوو په مرسته کوئ. دې ته برېښسوداګري (electronic business) وایي.
- پخوا به په جرګو، غونډو او ناستو کې د ګډون لپاره سلګونه او زرګونه کیلو متره مزل کاوه. خو نن په یوه غونډه کې د بېلابېلا بېلو ښارونو او هېوادونو وګړي له مزله پرته برخه اخلي. د کمپیوټر، کمپیوټري شبکې او ګڼوالو (digital) کامرو له لارې پېښنه له انټرنېټ سره تړل کیږي او بیا د برېښنایي سیګنلونو له لارې ټولو ګډونوالو ته ور رسیږي. دغه چار ته ویډیویي غونډه (video conferencing) وایي. خبرتیایي ټکنالوژي همدا ده.

د خبرتیاوو همدغه لیږد رالیږدد خبرتیایي ټکنالوژي بلل کیږي او د کمپیوټرونو، کمپیوټري شبکو، انټرنېټ، مخابراتي مزیو (کیبلونو) او نورو اړوندو وسیلو له لارې د خبرتیاوو دغې اسانې، ساده او لږ بیې استونې او ګډونې ته خبرتیایي ټکنالوژي وایي.

پورته ذکر شوي آلات د بریښنایي حکومتولی په برخه کې هغه څه دي چې د پام وړ تغیرات یې راوستلي او خلکو او دولت ته یې د خدماتو د آرایه کولو آسانتیا وړ په برخه کړي ده. خو د بریښنایي حکومتولی په

(c) ketabton.com: The Digital Library

برخه کي پورته ذکر شوي آلات هم بسنه نه کوي، يعني دا آلات او لاري چاري يې آخيرنۍ حد نه شي بلل کيدلای، د بريښنايي حکومتولی په برخه کي نور هم ډير آلات او ابزار سته چي د بريښنايي حکومتولی په برخه کي په ښه توګه سره کار کوي.

پورته ذکر شويو او نورو آلاتو د هيوادونو پر حکومتوليو په پراخه توګه تاثير کړی او هغوی ته يې زياتي آسانتياوي برابري کړي دي، همدرانه همدغه آلاتو د هيوادونو په حالت او چاپيريال کي د پام وړ بدلونونه رامنځته کړي دي. ولي چي اکثره هيوادونه په زياته توګه که وواېم چي په هره برخه کي د بريښنايي حکومتولی د ابزار او وسايلو څخه استفاده کوي. پورته ذکر شويو آلاتو د انفرادي افرادو او ټولنو په باب هم زيات تاثير کړی دی او خلک يې د نوي بدلونو او نويو څيزونو د استعمال سره آشنا کړي دي، خلک اوس کولای شي چي د بريښنايي حکومتولی د ابزارو په واسطه په لنډ وخت کي په ډيرو شيانو باندي په ډيري آسانۍ سره خبر شي، همدرانګه بريښنايي حکومتولي خلکو ته په هره برخه کي خدمات وړاندي کوي، که روغتيا، تفريح، روزنه، تعليم، زراعت، اقتصاد او نورو برخو کي ټولني او خلکو ته خدمات او اسانتياوي برابروي.

دا چي موږ د بريښنايي حکومتولی پر اسانتياوو باندي وږغيدلو چي خلکو او ټولني ته يې څومره اسانتياوي رامنځته کړي دي، خو په داسي حال کي چي کيدلای شي چي بريښنايي حکومتولي ځيني تاوانونه هم ولري چي هغه به په راتلونکو برخو کي په منظم ډول سره ولوستل شي. همدارنګه چي د بريښنايي حکومتولی ابزارو د بريښنايي حکومتولی په برخه کي کوم خدمات کړي او ترسره کوي، په دي اړه به هم بحث وشي.

د بريښنايي حکومتولی لپاره بايد څه وسي:

موږ په مخکي درسونو کي د بريښنايي حکومتولی وسايل وويل چي بريښنايي حکومتولي په کومو لارو سره وړاندي کيږي، خو اوس به موږ په دي باندي بحث وکړو چي په سازمانونو کي بريښنايي حکومتولي لپاره بايد څه وشي، د بريښنايي حکومتولي، د اروپا کنسيل، مقالي پر اساس دولت بايد لاندي کارونه ترسره کړي، ترڅو بريښنايي حکومتولي رامنځته کړي[18].

- ✓ د ICT د استعمال په ډيموکراتيکو پروسو او عامه خدماتو په وړاندي کولو کي بايد د ډير احتياط څخه کار واخلي او بايد په قانوني ډول سره ارزيابي شي.
- ✓ ددي لپاره چي د خلکو حقوق وساتل شي، نو بايد نو ټولي هغه پروسي او کړني چي د شخصي خلکو معلومات په کي ساتي بايد په ډير دقت سره وي، او په هيڅ ډول ورڅخه ضايع نه شي. ټوله هغه څه چي په هغه سره خلک کولای شي، په برخه اخيستنه کي ګډون وکړي، بايد اماده وي ترڅو د دوی حقوق خوندي پاتی شي.
- ✓ د بريښنايي حکومتولي ستراتيژاني بايد د کيفيت منظم کولو يو ګټور سيستم ولري، چي هدف يې د عامه خدماتو پرمختګ او په ښه ډول سره وړاندي کول وي.
- ✓ د بريښنايي حکومتولی ستراتيژاني بايد د پرمختګ لپاره په انلاين او اپلاين ډول سره د کمپاينونه ولري، ترڅو خلک د بريښنايي حکومتولی د خدماتو څخه خبر کړي.
- ✓ د باوروالي يا Authentication ميتود بايد په اعتباري ډول سره منل شوی او محفوظ وي.

[18] د اروپا کنسيل. بريښنايي حکومتولی .صص. ۱۰.

(c) ketabton.com: The Digital Library

- ✓ مناسب ساختمان یا ځای باید موجود وي، ترڅو شخصي، باوري او محفوظه معلومات په ښه ډول سره په امنیت کې شي. (بریښنایي حکومتولی، د اروپا کنسیل، ۲۰۰۴، ۱۰)

د بریښنایي حکومتولی تاثیرات د خدماتو پر آرایي باندې:

لکه څرنګه چې موږ په دې باندې بحث وکړی چې د بریښنایي حکومتولی په اړه باید څه ترسره شي، نو اوس دا چې ولي باید بریښنایي حکومتولي ترسره شي او همدانګه بریښنایي حکومتولی په واسطه سره د خدماتو وړاندې کول پر خدماتو پر ارایي باندې څه آغیزي لري، ځکه چې موږ ته دا معلومه شي چې موږ بریښنایي حکومتولي په لاره اچوو، نو دا زموږ د خدماتو د ارایي باندې کوم تاثیرات لري، او باید ددې لپاره موږ ته څه په لاس راځي. چې کله موږ ته دا معلومه شي ، نو بیا موږ ته بریښنایي حکومتولي نوره هم اهمیت پذیره کیږي. نو د بریښنایي حکومتولی آغیزي د خدماتو پر ارایي باندې په لاندې ډول سره د مختلفو مقالو پر اساس مطالعه کوو.

د E-government Attributes مقالي پر اساس د بریښنایي حکومتولی تاثیرات او آغیزي د خدماتو پر آرایه کولو باندې په لاندې ډول سره دي[19]،

الف: آسانه لاسرسی خدماتو ته

د بریښنایي حومتولی په واسطه دولتونه او افرادي کولای شی چې په ډیري اسانی سره خلکو ته خدمات وړاندې کړي. چې په هغه سره به خلک هم راضي وي او هم به یې وخت نه وي ځایه سوی.

ب: دولتي کړنو کې شفافیت

د بریښنایي حکومتولی مهمه آغیزه چې پر خدماتو باندې یې لري، هغه داچې دولتي خدماتو به خلکو ته په پوره شفافیت سره وړاندې کیږي، ماسیوا د تعصب، پیژندنې او واسطې څخه. ځکه چې د بریښنایي حکومتولی ابزار خلکو ته نه بلکې اسنادو ته او کار ته ګوري.

ج: معلوماتو ته آسانه لاسرسۍ

د بریښنایي حکومتولی د خدماتو په واسطه سره خلک کولای شي چې خپلو هر ډول معلوماتو په آسانی سره لار پیدا کړي او ژر یې وګوري، که هغه د پوهنتون نتیجه، د انتخاباتو نتیجه، د بستونو اعلان او پایلي او یا هم داسې نور څه وي، خو د بریښنایي حکومتولی په واسطه سره په ډیر لنډ وخت کې خبریږي.

د: آرام

د بریښنایي حکومتولی خدمات خلکو ته پر وخت او په ډیره ښه توګه سره وړاندې کیږي، یعني دیته ضرورت نسته چې خلک دې کاغذان د یوه ځای څخه بل ځای ته انتقال کړي، او یا هم دې د نوبت لپاره په قطار کې ودیریږي، بلکې کولای شي، چې بیله کوم تکلیف څخه خپل کار ترسره کړي.

---

[19] E-Digital Government attributes . کایمبرلي.صص.۱۱-۱۲

(c) ketabton.com: The Digital Library

ر: د مصارفو کمښت

بریښنايي حکومتولی د ابزارو په واسطه د مصارفو کمښت رامنځته کیږي، ولي چي په یوه بیروکراتیکه ټولنه کي خلکو څخه زیات مصارف او پیسي مصرفیږي. خو بریښنايي حکومتولی دا ټول مصارف وربچتوي او کولای شي په انلاین بڼه د ده هر کار ته حل پیدا کړي.

ز: چلنجي او په زړه پوري کار

د بریښنايي حکومتولی کړني ټولي په ډیره ګټوره او خوندوره توګه سره مخته وړل کیږي، هیڅ کارمند د خدماتو د ترسره کولو په وخت کي د ناارامۍ خیال نه کوي او نه هم د خپل کار څخه په ډیره اندازه سره خسته کیږي او د خپل کار څخه خوند اخلي.(E-Digital Government attributes، کایمبرلي، ۲۰۲۱، ۱۱-۱۲).

ح: ګډ حکومت

د بریښنايي حکومتولی خدمات په داسي ډول سره دي چي په خپل ترکیب کي دولت او ښاریان سره نیږدي کوي چي داسي حکومت منځته راوړي چي خلک او دولت سره یو وي، چي دا د ښه حکومتولی یو مهم فکتور دی[20].

خ: اسانه عملي کوونه یا کیدنه

د د بریښنايي حکومتولی د ابزارو په وساطه دولتونه کولای شي چي پر خلکو باندي خپل خدمات په ډیره ښه او آغیزمن توګه په اسانه ډول سره عملي کړي او یا یي هم تر خلکو پوري ورسوي، د بریښنايي حکومتولی په واسطه دولتونه کولای شي د خپلو پالیسیو او قوانینو څخه خلک په ډیري اسانۍ سره خبر کړي.

ذ: د فساد نه شتون

د د بریښنايي حکومتولی خدمات په داسي ډول سره خلکو ته وړاندي کیږي چي هیڅ فساد او اخلاقي جرم په کښي کي نه وي، ولي چي په ډیر واضح ډول سره چي خلکو ته هر څه معلومیږي ، دولتونه خلکو ته خدمات وړاندي کوي او د فساد شتون په کي نفي کوي. او هغه لاري چاري فساد پکښي له منځه ځي، رامنځته کوي.

ه: حساب کتاب درلودل

د د بریښنايي حکومتولی په واسطه دولتونه خلکو ته خپلو چارو اړونده د حساب کتاب لاري اسانه کوي او خلک د دولت د پآلیسیو او کړنو څخه په اسانۍ سره خبریدلای شي. چي دولت په ډیره ښه توګه سره د خپلو کړنو په وړاندي حساب ورکوونکي کیږي.

و: پر دولت باندي زیات باور

د بریښنايي حکومتولی په واسطه د خدماتو وړاندي کولو سره د خلکو زیات باور پر دولت سره کیږي، ولي چي موږ مخکي هم بحث پر وکړي چي د بریښنايي حکومتولی په واسطه ترسره

---

[20] Benefits of E- governance. شیوانګي پوندیر. صص.۳-۴.

(c) ketabton.com: The Digital Library

کیدونکي خدمات په شفاف ډول سره پر ته له توپیره ټولو خلکو ته په یوشان سره وړاندي کیږي، نو ځکه کله چي د دولت کړني په شفاف ډول سره خلکو ته وړاندي کیږي، نو د خلکو باور هم پر دولت باندي زیاتیږي. (Benefits of E- governance، شیوانګي پوندیر، ۲۰۱۷، ۳-۴).

د بریښنايي حکومتولی په واسطه کوم خدمات ارایه کیږي:

د بریښنايي حکومتولی په اوس وخت کي د حکومتونه که ووایم چي ټول خدمات په بریښنايي ډول سره د بریښنايي آلاتو په واسطه سره ترسره کوي، خو موږ به ځيني مهم ځني ولولو چي کیدلای شي، د بریښنايي حکومتولی اهمیت څرګند شي، د بریښنايي حکومتولی پرمختګ ترعنوان لاندي مقالي چي د هوګو ګالیګوس په واسطه وړاندي شوي، بریښنايي حکومتولي لاندي خدمات وړاندي کوي[21]:

اول: عامه خلکو ته خدمات وړاندي کول

د بریښنايي حکومتولی په واسطه ټول دولتي چاري چي خلکو ته وړاندي کیږي، د امکان تر حده د بریښنايي حکومتولی په واسطه ترسره کیږي، که هغه ښارو الی، بانکي، مالیاتي، او نور خدمات وي.

دویم: ښه حکومتداري

د بریښنايي حکومتولي په واسطه ښه حکومتداري، کله چي موږ په حکومتداري کي د بریښنايي حکومتولی دابزارو په واسطه خدمات ترسره کوو، نو د بریښنايي حکومتولی په واسطه ترسره کیدونکي خدمات ډیر ساده او په ډیر لږ وخت کي عامه خلکو او ښارڀانو وړاندي کیږي، کله چي خلک د دولت څخه د خدماتو اړونده راضي و اوسي، نو په هیواد کي ښه حکومتداري رامنځته شوي وي.

دریم: په ډیموکراسي کي پرمختګ

بریښنايي حکومتولي په واسطه ښاریان کولای شي، چي په ډیري اسانی او ډیر ژر وخت کي خپل نومان وټاکي، همدارنګه د دولت سره په دولتي پریکړو او پروسو کي په انلاین بڼه برخه اخیستنه وکړي، همدارنګه کولای شي، چي ددولتي نوي قوانینو او مصوبو څخه ځان ډیر ژر خبر کړي. (بریښنايي حکومتولی، هوګو ګالیګاوس، ۲۰۰۲، ۵).

د E- government attributes مقالي پر اساس د بریښنايي حکومتولی په واسطه ترسره کیدونکي ځیني خدمات په لاندي ډول سره دي[22]:

اول: E-filling (بریښنايي ډول سره ډکول)

د بریښنايي حکومتولي پر مټ خلک کولای شي، چي خپل اسنادونه په انلاین بڼه د انټرنیټ په واسطه سره ډک کړي، ماسیوا ددي چي پورمي په هارډ شکل سره واخلي، بیا یې په قلم سره ډکي کړي، او وروسته یې اداري ته وسپاري.

---

[21] هوګو. ګالیګاوس. بریښنايي حکومتولی. صص.۵.

[22] E-Digital Government attributes ، کایمبرلي. صص.۷-۸.

(c) ketabton.com: The Digital Library

دوهم: د ټولني يوځای والی
د بريښنايي حکومتولی په واسطه خلک کولای شي، چي د يو بل د حالاتو څخه په ډير ښه ښه سره ځان خبر کړي او د مرستي، مشکل او نورو حالاتو کي کمک وکړي، همدارنګه د دولت ته د ټولنو په خبراوي کي هم اسانتياوي برابروي.

دريم: د بحران مديريت
دولتونه او يا هم شخصي افرادي کولای شي، چي د بريښنايي حکومتولی د ابزارو په واسطه سره په ډير لنډ وخت کي د بحران رامنځته کيدلو څخه خبر ترلاسه کړي او د هغه د مديريت لپاره کار وکړي.

څلورم: بريښنايي رايه ورکوونه (e- voting)
د بريښنايي حکومتولی د ابزارو په مټ خلک کولای شي، چي په ډيري اسانۍ سره خپل د خوښي کانديد ته بيله دي چي په کتارونو کي انتظار وکړي په انلاين ښه رايه ورکړي، چي د بريښنايي حکومتولی په برخه کي ډيره مهم کړنه ده.

پنځم: د مشتريانو د اړيکو د مديريت سيستم:

بريښنايي حکومتولی داسي وسايل دولتونو او تجارتونو ته برابر کړي دي چي کولای شی، په لږ وخت کي د خپل مشتريانو غوښتنو ته ځواب ووايي او ددوی د شکايت څخه ځای خبر کړي.

شپږم: اقتصادي معلومات
د بريښنايي حکومتولی د ابزارو په دولتونو او تجارتونو ته په ډيري اسانۍ سره خپل د تجارت او خدماتو کيفيت، کړني، توليدات، راکړه ورکړي، او نورو اقتصادي معلومات پيدا کړي او کيدلای شي چي د خپل تجارتونو د ګټي او تاوان د سنجش او مديريت لپاره د ګټورو لارو چارو څخه استفاده وکړي.

اووم: بريښنايي قانون جوړونه(E- rulemaking)
دولتونو ته اوس ډيره اسانه ده چي په اسانۍ سره ډيموکراتيکي قوانين جوړ، د خلکو نظر واخلي او بيا خلکو ته په ښه ښه خدمات وړاندي کړي. همدارنګه دولتونه کولای شي چي په ډير لږ وخت کي خپل د وضعي قوانينو څخه افراد خبر کړي او هم کولای شي چي د بريښنايي حکومتولی وسايلو پر مټ خپل د قوانين د رعايت څخه ځان خبر کړي.

اتم: بريښنايي زده کړي(E- Learning)
ډير مهم کار چي د بريښنايي حکومتولی په واسطه ترسره کيري ، هغه هم د زده کړييزو خدماتو وړاندي کول دي، په ډيري اسانۍ سره اوس خلک کولای شي چي په انلاين ښه حتي که څه هم په بل هيواد کي وي، زده کړي وکړي. د بريښنايي وسايلو په واسطه سره زده کړي کول په اوسني وخت کي ډير عام شوي او خلک اوس اړ نه دي، چي د يوه ځای څخه بل ځای ته سفر وکړي. اوس خلک کولای شي، د انټرنيټ پر مټ زده کړي وکړي په خپل کور او يا هم بل د اوسيدلو په ځای کي.

(c) ketabton.com: The Digital Library

نهم: د معلوماتو ګرندۍ پیداکوونه:
په برېښنايي حکومتولی کې خلک کولای شي، چې هر ډول معلومات چې شخصي حریم نه تاواني کوي او عمومي ګټه پکښې کې وي، په ډېرې اسانۍ سره ترلاسه کړي.[23]

لسم: برېښنايي پېر اوپلور(E- sale)
اوس خلک کولای شي، چې د برېښنايي حکومتولی د ابزارو په واسطه سره په اسانۍ سره خپل خوښې وړ څیز په انلاین بڼه واخلي، او دي ته ضرروړت نسته چې څوک د یو شي رانیولو څخه د یوه ځای څخه بل ځای ته ولاړ شي، هر څه چې وغواړي کولای شي په انلاین بڼه یې ترلاسه کړي.

یوولسم: برېښنايي بانکداري(E- Banking)
خلک اوس کولای شي، چې د بانکونو د خدماتو څخه په انلاین بڼه کار واخلي، دیته ضرورت نسته چې څوک دي، بانک ته ولاړ شي، پیسي راوباسي او بیا خپل ضرورت وربانديي پوره کړي، ځکه چې خلک کولای شي، د ATM ماشینونو په واسطه په اتومات ډول سره په هر ځای کې خپل پیسي ترلاسه کړي او هم کولای شي، چې د یو ځای څخه بل ځای ته پیسي په اسانۍ سره په کم وخت کې واستوي ماسیوا ددې چې څوک د بانک نماینده ګۍ ته ورسي.

دوولسم:برېښنايي بیل(E-Billing)
برېښنايي بیل جمع کول چې د برېښنايي حکومتولی د مهمو کارونو څخه دي، په زیاتو هیوادونو کې ګټه ورڅخه اخیستل کیږي او د خلکو لپاره یې ډېره اسانتیا برابره کړي ده. ځکه که چیري بیل په پخواني کاغذي سیستم سره وي نو خلک ورسره ډېر په تکلف کې وي، ځکه یو وار به بیل ترلاسه کوي، بیا به یې په اړونده بانک کې جمع کوي، خو دا کار ډېر وخت او مصارف هم کیدای شي چې ولري، خو که برېښنايي حکومتولی دا اسانتیا برابره کړي ده، چې خلک کولای شي چې خپل بیلونه په ډېرې اسانۍ سره په انلاین بڼه جمع کړي، یوازې دا نه چې بیل، بلکي هره ډول د پیسو جمع په انلاین بڼه ترسره کولای سي، که هغه د برېښنا بیل، د مالیاتو بیل، د حوالي ورکول او ترلاسه کول او نوري اړونده کړني د برېښنايي حکومتولی د اسانتیا وو په وسیله سره په ډېره اسانۍ سره ترسره کوي.
یوازې دانه چې خلک د برېښنايي حکومتولی څخه پورته ذکر شوي خدمات ترلاسه کوي، بلکي نور هم زیات خدمات سته چې برېښنايي حکومتولي یې ارایه کوي، لکه برېښنايي اعلانات، برېښنايي معلومات، برېښنايي کنټرول او نور سته چې خلک ورڅخه په مختلفو کړنو استفاده کولای سي. برېښنايي حکومتولي خلکو او دولت تر منځ د متقابل عمل یو ډېر ګټور پل دی، ځکه چې خلک او دولت یو د بل سره د خدماتو په ارایه او د معلوماتو په وړاندي کولو کې سره نیږدي کوي، دولت خلکو ته زیات خدمات په ډېره ګټوره توګه په لنډ وخت کې او د خلکو د اړتیا مطابق په مؤثره توګه وړاندي کوي. چې ترزیاته حده ورڅخه ښاریان راضي دي او ګټه ورڅخه اخلي. (E-Digital Government attributes، کایمبرلي، ۲۰۲۱، ۷-۸).

---

[23] E-Digital Government attributes ، کایمبرلي.صص. ۷-۸.

(c) ketabton.com: The Digital Library

افغانستان او برېښنايي حکومتولي

په افغانستان کې له ۲۰۰۱م کال وروسته د نړيوالي ټولنې په مرسته د نوي نظام په رامنځه کېدو سره، د نظام جوړوني او حکومتولۍ په برخه کې هڅې پيل شوې. د همدې هڅو په لړ کې يو هم د حکومتولۍ په برخه کې له نوې ټکنالوژۍ څخه کار اخيستل چې افغان دولت د نورو هيوادونو په شان د مخابراتو او معلوماتي ټکنالوژۍ (ICT) په برخه کې ځانګړې توجه درلوده. که څه هم د افغان حکومت له لوري دا ډول هڅې په پرېکړو کې د خلکو د ګډون، معلوماتو ته د لاسرسي د سطحې لوړولو او د عامه خدماتو په برخه کې د شته ستونزو د له منځه وړو په موخه و، خو د ټولو هڅو سره سره لا هم په دې برخه کې افغانستان يو ډېر وروسته پاتې هېواد دی.

دملګرو ملتونو سازمان له لوري د برېښنايي حکومتولۍ په برخه کې د ترسره شوې څېړينې له مخې په ۱۰۸۲م کال کې افغانستان د

۸۹۱هېوادونو په منځ کې ۸۷۱يم ځای درلود او په سويلي اسيا کې تر ټولو ټيټ مقام لرونکی هېواد و.

د برېښنايي حکومتولۍ په برخه کې ترسره شوي کارونه

افغانستان د برېښنايي حکومتولۍ ډګر ته تېره لسيزه را دانګلي دي او په دې موده يې ځينې ستر کارونه کړي دي، چې دلته يې يادونه ضرور ده:

مخابراتي سکټور: په افغانستان کې د ښې حکومتولۍ ډېر کارونه د مخابراتو او معلوماتي ټکنالوژۍ پر غاړه دي او په دغه هېواد کې په تېرو ۱۸ کلونو کې د مخابراتو او معلوماتي ټکنالوژۍ سکټور د پام وړ پرمختګ کړی دی. د مخابراتو او معلوماتي ټکنالوژۍ وزارت د معلوماتو پر اساس په افغانستان کې شاوخوا ۱۸ ميليونه خلک چې د ټول نفوس ۱۹ سلنه برخه جوړوي، مخابراتو ته لاس رسی لري .

په دې برخه کې د سيمکارت او د مکالمې بيې هم د پخوا په پرتله را ټيټې شوې دي. دغه راز د همدې سکټور په برخه کې ۱,۱ ميليارده ډالر پانګونه شوې او اوس مهال ۱۰۰ زره کسان په دغه برخه کې په کار بوخت دي.[24]

نوري فايبر(Fiber optic): نوري فايبر چې په اوسني عصر کې د مخابراتو او معلوماتي ټکنالوژۍ په برخه کې يو مهم سيستم دی او کولای شي چې په يو ثانيه کې له لس ګيګابايټ څخه زيات شی (تصويرونه، غږيز پيغامونه)..... وليږدوي .

[24] د مخابراتو او معلوماتي ټکنالوژۍ وزارت د برېښنايي حکومتولۍ د رياست له آمر، ښاغلي هدايت الحق هدايت څخه ترلاسه شوي معلومات.

(c) ketabton.com: The Digital Library

نوري فایبر یا فایبر آپټیک په افغانستان کې هم د مخابراتو او معلوماتيټکنالوئ په برخه کې یوه خورا مهمه پروژه ده، چې په ۲۰۰۷م کال کې د ۷۰ میلیونو ډالرو په پانګونې سره افغان دولت د لومړي ځل لپاره پیل کړه. د افغانستان د مخابراتو او معلوماتي ټکنالوژۍ د معلوماتو پر اساس، په تېرو ۸۱ کلونو کې د افغانستان ۱۲ ولایتونو ته فایبر آپټیک[25] کېبل غځول شوی دی، چې افغانستان یې له پاکستان، ایران، ازبکستان، تاجکستان او ترکمنستان سره نښلولی دی .[26]

برېښنايي تذکرې: د برېښنايي حکومتولی په برخه کې د پېژندپاڼو برېښنايي کول او د دې لړۍ پیل په افغانستان کې یو بل مهم کار دی. په افغانستان کې د برېښنايي پېژندپاڼو د وېش لړۍ د سیمې د ګڼو هېوادونو په کچه نوښت بلل کېږي. که څه هم د برېښنايي پېژندپاڼو د توزیع لړۍ ډېره ورو روانه ده او تر دې دمه یوازې ۱۰ زره کسانو دغه پېژندپاڼي ترلاسه کړې دي؛ خو که چېټول هېوادوال دغه پېژندپاڼې ترلاسه کړي. په ډېرى برخو کې به خلکو او دولت ته اسانتیا وې رامنځته شي.

په ټاکنو کې د درغلیو مخنیوی، د ټاکنو لپاره د کارتونو د توزیع یا نوملیکنې د لګښتونو سپما، د هېواد د وګړو د دقیق شمېر معلومېدل ،نړیوال سټندرډ او له هېواده بهر د معیاري پېژندپاڼې په توګه د کارولو ګټې، په پاسپورت، د موټر چلولو جواز، د موټر ګرځولو جواز ،نکاحخط او نورو خدماتو کې آسانتیا، بهرنیو وګړو له خوا د افغانستان د تابعیت د تذکرو اخیستلو مخنیوی، د یوه کس له خوا د څو تذکرو اخیستلو او ورته نورو درغلیو او اداري فساد مخنیوی، د جنايي جرمونو کنټرول او د مجرمینو په پېژندلو کې آسانتیاوې او داسې نور ټول هغه موارد دي، چې د برېښنايي حکومتولی د بنسټ په توګه د یوه دولت لهخوا د خدماتو وړاندې کولو، مالیاتو ورکولو او راټولولو، اقتصادي ودې او پرمختیا، پالیسیو جوړولو او نورو برخو کې خورا مهم او د وخت اړتیا بلل کېږي.

د افغانستان ځانګړی ډومین (af): ډومین په انټرنیټ کې د یو چا د پېژنګلوی لپاره د هغه د ویب سایټ نوم دی. د نړۍ اکثریت هېوادونه د خپل نوم د سر د حروفو څخه په انټرنیټ کې د ویب سایټونو د پتو لپاره ځانګړی وروستاړی لري. افغانستان هم یو له هغو هېوادونو څخه چې د خپل نوم تر ورستاړي لاندې ډومین لري.

پر دې ټولو سربېره په افغانستان کې له نوې ټکنالوژۍ څخه په کار اخیستلو د یو شمېر دولتي ادارو ځینې سیستمونه برېښنايي شوي دي، چې له امله یې په چارو کې آسانتیا رامنځته کړې ده:

---

[25] فایبر آپټیک ته نوري فایبر هم ویل کېږي. دا ډول کیبلونه د لرې سیمو او لارو لپاره د چټک انټرنیټ او اطلاعاتو رسونې په موخه کارول کېږي .د نوري فایبر په اړه نور معلومات دلته ولولئ https://vestanet.ir/what-is-fiber-/

(c) ketabton.com: The Digital Library

ستونزې او خنډونه[27]

د ځانګړي هاستنګ نه درلودل: افغانستان تر اوسه نه توانيدلی دی چې خپل هاستنګ[28] سرور ولري. د بريښنايي حکومتولۍ يوډيره اړين وسيله هاستنګ بلل کيږي، ځکه ټول معلومات چې په بريښنايي حکومتولۍ کې ښکته او پورته کيږي په هاستنګ سرور کې ثبت او ذخيره کيږي. په اوس مهال کې ژوندی مثال يې د ويبسايټونو او انټرنيټي اپليکيشونونو دی چې د هيواد په دننه کې رغيږي او د نورور هيوادونو لکه پاکستان، هند، ترکيه، جرمنی، امريکا او داسې نورو هيوادونو په سرورونه کې ذخيره کيږي .

د پوهاوي نه شتون: په افغانستان کې د بريښنايي حکومتولۍ په برخه کې يوه ستره ستونزه په دې اړه د خلکو نه پوهاوی دی .سره له دې چې د افغانستان ميليونونه وګړي مبايل او انټرنيټ ته لاس رسی لري؛ خو په دې برخه کې د پوهاوي نه شتون هغه څه ګڼلی شو، چې د بريښنايي حکومتولۍ سيستم يې اغيزمن کړی دی. ځکه انټرنيټ فعالول يا خلکو ته موبايل يا سيم کارت ته لاسرسی د بريښنايي حکومتولۍ په معنا نه دي، بلکې دا يوازې د خلکو په خپل منځ کې د اړيکو وسيله کيدای شي .

موږ لا هم داسې خلک، حتی لوستي ځوانان لرو چې ځيرک مبايل لري او انټرنټ هم کاروي؛ خو نه شي کولای له همدې وسيله دندې د درخواست کولو، يا بل کوم لپاره ترې کار واخلي.

د انټرنټ کمزورتيا او د بيو لوړوالی: سره له دې چې افغان حکومت وايي نوري فايبر کېبل يې ډيری ولايتونو ته وصل کړی دی؛ خو دلته لا هم د انټرنيټ کمزورتيا او د بيو لوړوالی يې يوه لويه ستونزه ده. زموږ په ګاونډي هېواد پاکستان کې د ټيټ سرعت انټرنيټ ۱ ام بي دی او لوړ يې ۱۲۰ ام بي، په افغانستان کې لوړ انټرنيټ ۱ ام بي دی او قيمت يې د مياشتې ۲۰۰۰ افغانی کيږي.

د ډومين د قيمت لوړوالی: که څه هم د افغانستان په خپل نوم د ډومين درلودل يوه لاسته راوړنه ده؛ خو د بين المللی نرخونو په پرتله يې قيمت لوړ دی. د ډاټ اي ايف قيمت ۲۰ ډالره او ډاټ کام ډاټ ای ايف[29] قيمت ۱۰ ډالره دی په داسې حال کې چې د ډاټ کام[30]قيمت په نړيواله سطحه ۸۰ ډالره دی چې د خصوصي سکتور لپاره ګرانه تماميږي.

د دولتي مامورينو پوهاوی: د افغانستان په يو شمېر ادارو کې لا هم مامورين له کمپيوټر او انټرنيټ سره بلدتيا نه لري او خپلې چارې د قلم له لارې د قاغذ پر مخ ترسره کوي. په ځينې ادارو کې د بهرنيو موسسو او يا هم خپله دولت له لوري مامورينو ته کمپيوټر اخيستل شوي، خو له بده مرغه په کارونه يې نه پوهيږي او يو ځنګ ته يې ايښي وي[31].

له ۲۰۰۱م کال وروسته په افغانستان کې د نوي نظام په رامنځته کېدو سره د حکومتولۍ نوی بنسټ کېښودل شو او له تېرو ۱۸ کلونو راهيسې د حکومتولۍ د ښه کولو په برخه کې زياتې هڅې شوې

---

27 ضياءالاسلام. شيراني. په افغانستان کي بريښنايي حکومتولي.صص. ۶-۱۱.
28 هاستنګ هغه ځای دی چې حکومت، تجاران، او عام خلک خپل ويب سايټونه او د هغه ډيټا هلته ذخيره کړي .

31 ضياءالاسلام. شيراني. په افغانستان کي بريښنايي حکومتولي. صص. ۶-۱۱.

(c) ketabton.com: The Digital Library

دي؛ خو جګړه او په افغانستان کې سیاسي بې ثباتي هغه دوه مهم فکټورونه دي، چې د په دغه هېواد کې یې د ښې حکومتولۍ پر وړاندې خنډونه رامنځته کړي دي.

د ښې حکومتولۍ په برخه کې افغانستان لا هم زیات کار او هلو ځلو ته اړتیا لري، تر څو خپلو خلکو ته په سمه توګه خدمات وړاندې کړي. په تېرو ۱۸ کلونو کې د برېښنایي حکومتولۍ په برخه کې د افغان دولت هڅې د پام وړ دي؛ خو دا یوازې د یوه اوږده مزل وهلو لپاره ځو ګامه بللی شو. اړتیا ده چې دا ګامونه زیات او په سمه توګه واخیستل شي.

د برېښنایي حکومتولۍ په برخه کې تر ټولو مهم د افغانستان لپاره د له نوې تکنالوژۍ سره د خلکو بلدتیا او د ځانګړي هاسټنګ سرور درلودل هغه دوه فکټوره دي، چې د برېښنایي حکومتولۍ لپاره لاره خلاصوي او اجازه ورکوي چې په دې برخه کې په سمه توګه کار وشي

(ضیاءالاسلام شیراني، قاصد څېړنیز مرکز، په افغانستان کي بریښنایي حکومتولي، ۲۰۱۹، ص. ۶-۱۱).

مخابرات په افغانستان کې:

د لومړی ځل لپاره په افغانستان کې د افغان بی سیم مخابراتی شرکت د مخابراتی سیستم په اډانه کې د ګرځنده ټیلیفون خدمات د طالبانو د واکمنۍ پر مهال پیل کړل. دې شرکت د خپل کار په لومړیو کې وکړای شول چې د نړۍ تر ټولو ګران بیه ګرځنده ټلفون خدمت وړاندی کړی او په افغانستان کې د دې سکتور د واکمن په توګه یې خورا زښته پانګه تر لاسه کړه. د افغان بی سیم مخابراتی شرکت خپل سیم کارت څه د باندې ۴۰۰ ډالره پلورو. خو په ۲۰۰۶ زیږدیز کال کې د صنعت سکتور وروسته تر ټولو زیاته پانګه اچونه د مخابراتو په سکتور کې تر سره شوی وه.

تیر لمریز کال څه د باندې ۶۰۰ ملیونه ډالره د مخابراتو په برخې کې پانګه اچول شوی ده او دې سکټور په همدې کال نژدې ۵۰۰۰۰ کسانو ته د کار زمینه برابره کړی وه. همدا ډول د مخابراتو وزارت د څرګندولو له مخې دې وزارت په ۱۳۸۱ کال کې یو ملیون ډالر، په ۱۳۸۲ کال کې ۱۲ ملیون ډالره، په ۱۳۸۳ کال کې ۲۰ ملیونه ډالره، په ۱۳۸۴ کال کې ۶۷ ملیونه ډالره او د ۱۳۸۵ هجری لمریز کال تر پای پوری ۱۰۰ ملیونه ډالره عواید تر لاسه کړی دی. دا وخت په افغانستان کې د افغان بی سیم، روشن، اریبا، اتصالات، افغان تیلی کام، افغان تیلی کام، افغان پوشش، وصل تیلی کام او شاهین تیلی کام شرکتونه په مخابراتی ډګر کې په فعالیت بوخت دی. همدا ډول د مخابراتی خدمتونو د لا ښوالی او ارزانه کیدو په موخه د مخابراتو وزارت د لمریز فایبر پروژه پیل کړی ده. د دې پروژې د بشپړیدو سره، چې دری کاله وخت به ونیسی، د مخابراتی اړیکو کیفیت به پیاوړی شي او همدا ډول بیې به راټیټې شی[32].

دا وخت په افغانستان کې نژدې ۳ ملیونه وګړی د ګرځنده ټلفون خدماتو ته لاسرسی لری او نژدې نیم ملیون وګړی انټرنیټ کاروی. د مخابراتی خدمتونو وده لامل شوی ده چې نړیوال شرکتونه هم په افغانستان کې په دې برخه کې د پانګې اچونې لیوال شی. دا وخت افغان بی سیم، روشن، اریبا او اتصالات شرکتونه د ګرځنده تلفن خدمتونه وړاندی کوی، همدا ډول په دې وروستیو کې د افغان ټیلی کام دولتی شرکت ته هم اجازه ورکړل شوی ده، چې د ګرځنده تلفن د خدمت تر څنګ داسې سیم کارتونه وویشی، چې د انټرنیټ د خدمتونه عرضه کړی. د مخابراتو وزرات وایی، چې د هیواد ۳۴ ولایتی مرکزونه او

[32] ضیاءالاسلام. شیراني. په افغانستان کي بریښنایي حکومتولي.صص. ۱۱-۶.

(c) ketabton.com: The Digital Library

تقریباً ۸۰ ولسوالۍ یې د ټیلیفون او اینټرنیټ سره تړلې دي او تمه ښایي، چې ډېر ژر به د افغانستان ټولې څه د باندې ۳۰۰ ولسوالۍ د تلفیون او اینټرنیټ سره ونښلوی.

که څه هم د دې ولسوالیو خلک شکایت لري چې د مخابراتو وزارت هرې ولسوالۍ ته شل لیکه ټیلیفونونه ورکړي دي، چې اکثره یې په دولتي ادارو کې کارول کیږي. سره د دې چې په افغانستان کې د مخابراتي سیستم وده د پامه غورځولې نشو، خو لا په دې برخه کې ځینې ستونزې تر سترګو کیږي چې د یوې خوا د خلکو پر اقتصاد ناوړه اغیزه کوي او له بلې خوا پر ملي اقتصاد:

الف: لوړه بیه

د دې ګرځنده ټلیفونو د اړیکې نیولو بیه ډیره لوړه ده، چې شاید په سیمې کې ساري ونلري. له یو مخابراتي شرکت څخه بل مخابراتي شرکت ته د هرې دقیقې بیه ۵ او څه باندې پنځه افغانۍ ده. د هرې دقیقې مکالمې اوچت قیمت لامل کیږي، چې د خلکو پر اقتصاد منفره اغیزه وکړي، نو ښایي چې د مخابراتو وزارت د هرې دقیقې د مکالمې بیه راټیټه کړي.

ب: د مالیې اخیستل

ځینې مخابراتي شرکتونه له خپلو مشتریانو څخه هر میاشت ۵۰ افغانۍ د مالیې په ډول اخلي. د ساري په توګه روښن څه د باندې نژدې یو ملیون مشتریان لري او هره میاشت یو ډالر د مالیې په توګه د خپلو مشتریانو څخه ګرځوي، چې په میاشت کې یو ملیون ډالرو ته رسیږي او په دې ډول د دولت مالیه د دې پر ځای چې په خپله ورکړي د خپلو مشتریانو د حساب څخه دولت ته سپاري.

ج: ټیټ کیفیت

که څه هم دا وخت د ګرځنده ټلفون څلورو شرکتونو په عملي ډول کار پیل کړی دی. خو د دې شرکتونو د اړیکو کیفیت ډیر ټیټ دی. د اتصالاتو پرته، چې دا مهال یې په رسمي توګه کار پیل کړی نه دی، دری نور مخابراتي شرکتونه د خبرو پر مهال غوځیږي او د مشتریان د ستونزو سره مخامخ کوي. په ټولیزه توګه د دې مخابراتي شبکو اړیکې رڼې نه دي. د خلکو د ډیرو شکایتونو له امله د مخابراتو وزارت اړ شوی دی، چې د شکایتونو د اوریدو په موخه ځانګړی شمیره معرفي کړی ده.

د: انحصاري پانګه اچونه

د څلورو شته ګرځنده ټلفیونو څخه څلور واړه شرکتونه په بهرنۍ پانګې په کار پیل کړي دي. دا شرکتونه یا د څو توکمیزو شرکتونو پانګه او یا هم مستقیمه بهرنۍ پانګه ده. دا شرکتونه هغه پانګه چې د خلکو له جیبونو څخه راکاږي، بهرنیو بانکونو ته لیږدوي او په دې ډول هیواد د پانګې د کموالي سره مخامخ کوي. هغه څه چې دا شرکتونه د مالیې په نامه دولت ته ورکوي د دوی د عایداتو په برابر کې آن د شمیرلو وړ هم نه ګڼل کیږي.

(c) ketabton.com: The Digital Library

پایله

ددي څېړنې څخه موږ دې پایلې ته رسېږو چې برېښنايي حکومتولی د خدماتو پر ارايي باندي مثبتي آغيزي کړي دي او خدماتو په ترسره کولو کي يې آسانتيا رامنځته کړې ده. برېښنايي حکومتولی د خدماتو د ارايي په برخه کي په مختلفو برخو کي که اقتصادي وي، که تجارتي وي، که دولتي وي ، که شخصي وي، او که نوري برخي اسانتياوي رامنځته کړي دي. اوس خلک ماسيوا ددي چي په کتارونو کي انتظار وکړي او د نوبت ته تر ساعتونو او ورځو پوري کښيني، په ډېري چټکۍ سره او په ډېر لنډ وخت کي خپلي چاري مخته وړلای شي.

همدارنګه د برېښنايي حکومتولی نور ابزار لکه برېښنايي تذکيري، پاسپورټ، برېښنايي بانکداري، برېښنايي راکړه ورکړه، برېښنايي استخدام، برېښنايي وظيفي، برېښنايي زده کړي او نور خدمات په دي برخه کي د يادولو وړ دي، چي خلکو ته يي د استفاده لاري اسانه کړي دي.

د برېښنايي حکومتولی په واسطه ترسره کيدونکي خدماتو آرايه کوونه په ډېره مؤثره ډول سره ده. څکه کله چي موږ د بيروکراسۍ بحث کوو، نو د زياتو مصارفو او وخت ځايه کولو په اړه بحث کوو ، خو برېښنايي حکومتولي هغه څه دي چي خدمات په اسانه ډول او لږ مصرف سره په دير کم وخت کي خلکو ته رسيږي. ددي مقالي پر اساس دولتونو لپاره د برېښنايي حکومتولی په واسطه د خدماتو وړاندي کول چي په ګټوره توګه سره دي، د خلکو او دولت ترمنځ يي واټن راکم کړی دي، خلک د دولت هر ډول معلوماتو ته چي شخصي حريم نه وي ، رسيدلای شي او ډېر زر ځان ورڅخه خبرولای شي، چي دا د برېښنايي حکومتولی د خدماتو مهم اهميت دي. برېښنايي حکومتولي د ابزاو په وسيله د خدماتو آرايه ډېري آغيزي لري چي د هغو څخه د خدماتو آرايه کول په اسانه توګه، په شفاف ډول سره د خدماتو وړاندي کول، د وخت سپما رامنځته کول، د مصارفو سپما رامنځته کول، د حساب او کتاب شتون د خدماتو په هکله، د خدماتو موفقيت ترلاسه کوونکو ته، د کړنو د جذابيت شتون، د ښو پايلو ترلاسه کول او داسي نوري آغيزي د ياودني وړ دي چي برېښنايي حکومتولي يي د خدماتو پر آرايي باندي لري.

(c) ketabton.com: The Digital Library

وړاندیزونه

خلک د بریښنایي حکومتولی د مختلفو ابزارو څخه د مختلفو هدفونو لپاره استفاده کوي. لکه د زده کړې لپاره، د تجارت او کاروبار لپاره، د امنیت او حفاظت لپاره، د معلوماتو د ترلاسه کولو لپاره، د دولتونو د عمومي ګټو د ترلاسه کولو لپاره، د وظیفي ترسره کولو او پیداکولو لپاره همدارنګه د دولتونو لپاره د شفافي رایي ورکوني او داسي نورو مواردو لپاره بریښنایي حکومتولي د وسایلو څخه استفاده کوي.
خلک اوس دي ته اړ نه دي چي د یو کوچني کار لپاره دکاغذ پرانی سیستم مخته یوسي. ځکه چي د کارغذ پرانی یا بیروکراسی مخکینی سیستم د خلکو وخت مصرفوی، مشکلات یې پیداکول او دزیات فساد لامل کیدل، خو د ۱۹۹۰ څخه وروسته دولتونو په ډیري چټکی سره د بریښنایي حکومتولی په لوري ګام ایښی دي او د زیات هلو ځلو څخه وروسته اوس د بریښنایي حکومتولی د ابزارو څخه په استفاده اوس دولتي او شخصي خدمات ترسره کوي چي د پخوانیو سیستمونو په پرتله ډیر ازښتمن او کامیابه دي. داسي نه چي اوس نوره هڅه نه کوي په دي برخه کي ، بلکي د بریښنایي حکومتولی به برخه کي د لازیاتو هلو ځلو لپاره کوښښ کوي چي نور هم د خلکو او ښاریانو همدارنګه دولتونو لپاره د خدماتو د آرایي په برخه کي اسانتیاوي رامنځته کړي.

أ. **دولت ته:** دولت ته مي دا سپارښتنه ده چي په خپلو اداري او سیاسي چارو کي د بریښنایي حکومتولی څخه استفاده وکړې.

ب. **ټولو ملکي ادرو ته:** دملکي ادارو څخه مې دا غوښتنه ده چې خلکو ته خپل خدمات د بریښنایې حکومتولی د ابزارو په واسطه ورسوي. تر څو خلک ورځځه په آسانی استفاده وکړې.

ج. **راتلوونکو محصلینو ته:** د راتلونکو محصلینو څخه مې دا غوښتنه ده چي د بریښنایي حکومتولی د ابزارو څخه استفاده وکړې او په راتلونکې کې د (بریښنایي حکومتولی تاثیرات د خدماتو بر مؤثریت باندي) موضوع وڅیړي. ترڅو دوی او نور محصلین د بریښنایي حکومتولی د خدماتو د وړاندي کولو د مؤثریت څخه خبر شي.

(c) ketabton.com: The Digital Library

مأخذونه

1. ایګمین. جین. (۲۰۰۷). د خدماتو وړاندي کول. VGN نړیوال. ص. ۶-۹.
2. بکاس. مایکل. (۲۰۰۱). بریښنایي حکومتولي او پرمختګ کوونکي هیوادونه. ریسرچ رپورټ. ص. ۷-۹.
3. بنارډ. ایرن. بریښنایي حکومتولي او بریښنایي حکومت. (۲۰۱۴). ص. ۱۹-۲۲
4. بتنګر. سباش. (۲۰۱۴) . عامه خدماتو وړاندي کوونه. د آسیا پرمختیایي بانک. ص. ۵-۱۰.
5. پودیر. شیوانګي. (۲۰۱۷). د بریښنایي حکومتولی ګټې. نړیوال د ساینسي ټیکنالوژی جورنال. ص. ۳-۴.
6. څرګند. نورعلي. (۱۳۹۸). د سیمیزو حکومتونو اداره. عرفان کتاب پلورنځی. ص. ۵۱-۵۳.
7. روسي . ستنیا. (۲۰۱۵). د بریښنایي حکومتولی ګټې او تاوانونه. نړیوال د بازار موندني او ټیکنالوژی جورنال. ص. ۲۰-۲۸.
8. شوبا. ډاکټر دي. د خدماتو پیژندنه. www.service.com. ص. ۹-۲، ۳۰.
9. شیراني. ضیاءالاسلام. (۲۰۱۹). په افغانستان کي بریښنایي حکومتولي. قاصد څیړنیز مرکز. ص. ۵-۱۲.
10. کنسیل. اروپا د وزیرانو کمیټه. (۲۰۰۴). بریښنایي حکومتولي. د اروپا کنسیل. ص. ۱۰-۱۱.
11. کولاول. حافظ. (۰۲۰). عامه خدمات او د خدماتو وړاندي کول. ریسرچ ګیټ. ص. ۱-۲.
12. ګرونلنډ . ایک. (۲۰۰۴). د بریښنایي حکومتولی پیژندنه. ریسرچ ګیټ. ص. ۷-۲.
13. ناز. رافیه. (۲۰۰۹). بریښنایي حکومتولي د پرمختللي خدماتو د وړاندي کولو لپاره. ساینسي څیړني. ص. ۵-۸.
14. واسب. شاکر. (۲۰۱۹). په افغانستان کي د بریښنایي حکومتولی حالت. ریسرچ ګیټ. ص. ۲۰۶.
15. هوران. توماس. (۲۰۰۴). د حکومتداری د تاریخچې پیژندنه. د معلوماتي سیستم کمیسیون. ص. ۱-۵.

Get more e-books from www.ketabton.com
Ketabton.com: The Digital Library